

Bakalářská práce

Současný stav západočeského nářečí ve městě Plzni

Studijní program:

B0232A090012 Česká filologie pro praxi

Autor práce:

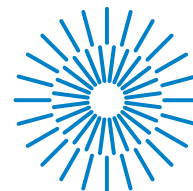
Tereza Svobodová

Vedoucí práce:

PhDr. Ladislav Janovec, Ph.D.

Katedra českého jazyka a literatury

Liberec 2024

Zadání bakalářské práce

Současný stav západočeského nářečí ve městě Plzni

Jméno a příjmení:

Tereza Svobodová

Osobní číslo:

P20000576

Studijní program:

B0232A090012 Česká filologie pro praxi

Zadávající katedra:

Katedra českého jazyka a literatury

Akademický rok:

2021/2022

Zásady pro vypracování:

Cílem bakalářské práce je popsat současný stav západočeského dialektu ve městě Plzni. V teoretické části budou shrnuty základní prvky západočeského nářečí a jeho lexikální stránka. V praktické části se práce zaměří na analýzy rozhovorů s respondenty z Plzně na základě rysů zmíněných v teoretické části, jejich shrnutí, ze kterého bude vyvozen stav západočeského nářečí v Plzni. Autorka získá respondenty různých věkových kategorií, s nimiž povede nahrávané rozhovory. Na základě analýzy nahrávek provede komparaci jevů, které se v rozhovorech objeví, se stavem popisovaným v odborné literatuře. Dále porovná získané výsledky i mezigeneračně a získaná data vyhodnotí a interpretuje.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování práce: tištěná/elektronická

Jazyk práce: čeština

Seznam odborné literatury:

- BACHMANNOVÁ, Jarmila. Česká nářeční skupina. In: KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek a PLESKALOVÁ, Jana. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno, 2017. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/ČESKÁ_NÁŘEČNÍ_SKUPINA
- BALHAR, Jan a kol. *Český jazykový atlas IV*. Praha: Academia, 2014.
- BALHAR, Jan. Druhý díl studie o českých nářečích jihozápadních. *Naše řeč* [online]. 1977, 60 (4), 211-215. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5997>
- BAYEROVÁ-NERLICHOVÁ, Lenka. Jazykový úzus vs. postoj k jazyku v Čechách: výsledky empirického a sociolingvistického výzkumu v západních Čechách a v Praze. *Slovo a slovesnost* [online]. 2004, 64 (3), 174-193. Dostupné z: <https://kramerius.lib.cas.cz/view/uuid:71460423-4189-4eb4-891c-7231ec39148a?article=uuid:e0a8700c-26bc-42d8-b9dc-3ad4cf7774f4>
- BĚLIČ, Jaromír. *Nástin české dialektologie*. 1. Praha: Statní pedagogické nakladatelství, 1972.
- CUŘÍN, František, MÁTL, Antonín a SVĚRÁK, František. *Vývoj českého jazyka a dialektologie*. 3. Praha: Statní pedagogické nakladatelství, 1975.
- HAJŠMAN, Jan. *Plzeňsko-český slovník: pročpa tudlecto říkáme?*. Plzeň: Starý most, 2017.
- KVARDOVÁ, Pavla. *Analýza běžné mluvy ve vybraných západočeských lokalitách* [online]. České Budějovice, 2014. Dostupné z: <https://theses.cz/id/xp638f/>. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.
- VORÁČ, Jaroslav. *Česká nářečí jihozápadní: studie jazykově zeměpisná. Část 2*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1976. Česká nářečí.
- VORÁČ, Jaroslav. *Západočeské nářeční tvary typu chlapom, kravom a lidom: Věnováno prof. VI. Šmilauerovi k 70. narozeninám*. *Naše řeč* [online]. 1965, 48 (5), 271-276. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5155>

Vedoucí práce:

PhDr. Ladislav Janovec, Ph.D.

Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání práce:

30. dubna 2022

Předpokládaný termín odevzdání: 30. dubna 2023

L.S.

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

doc. PhDr. Jasňa Pacovská, CSc.
garant studijního programu

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

Poděkování

Chtěla bych velice poděkovat panu PhDr. Ladislavu Janovci, Ph.D., za odborné vedení mé bakalářské práce, za cenné rady, a především za jeho ochotu, trpělivost a čas, který mi věnoval. Dále děkuji své rodině a partnerovi za podporu během celého mého studia.

Anotace

Tématem bakalářské práce je analýza současného stavu západočeského nářečí ve městě Plzeň. Autorka uvede sociologické, historické, politologické, etnografické a geografické charakteristiky Plzeňského kraje a samostatně i města Plzeň, zmíní jeho současnou podobu, ale také jeho vývoj napříč historií. Představí nářečí, jeho dělení a rysy české nářeční skupiny. Nejvíce se bude věnovat jihozápadočeské podskupině, konkrétně západočeskému úseku. Pomocí rozboru vybraného úseku lze analyzovat nahrávky rozhovorů s respondenty, kterým je věnována druhá polovina práce. Následně dojde k porovnání užívaných nářečních prvků mezi respondenty a k závěrečnému vyvození aktuálního stavu západočeského nářečí.

Klíčová slova

Nářečí, analýza, Plzeň, Plzeňský kraj, jihozápadočeská podskupina, západočeský úsek, respondenti, rozhovory

Annotation

The topic of this bachelor's thesis is the analysis of the current state of the West Bohemian dialect in the city of Pilsen. The author will introduce sociological, historical, political, ethnographic, and geographic characteristics of the Pilsen Region and separately the city of Pilsen, mentioning its current form as well as its development throughout history. The thesis will present the dialect, its divisions, and the characteristics of the Czech dialect group. Particular attention will be given to the South-West Bohemian subgroup, specifically the West Bohemian section. Through the analysis of the selected section, it will be possible to examine recordings of interviews with respondents, which will be the focus of the second half of the thesis. Subsequently, the usage of dialectal elements among respondents will be compared, leading to a final conclusion on the current state of the West Bohemian dialect.

Key words

Dialect, analysis, Pilsen, Pilsen Region, South-West Bohemian subgroup, West Bohemian section, respondents, interviews

Obsah

Úvod.....	10
1 Etnografická a geografická část.....	11
1.1 Plzeň.....	12
1.1.1 Historie Plzně.....	13
2 Národní jazyk.....	17
2.1 Spisovná čeština.....	17
2.2 Obecná čeština.....	17
2.3 Sociální nářečí/Sociolekty.....	18
2.3.1 Profesní mluva.....	18
2.3.2 Slang.....	19
2.3.3 Argot.....	19
2.4 Nářečí.....	20
2.4.1 Dělení nářečí.....	21
3 Metodologie.....	29
4 Analýza rozhovorů.....	31
4.1 Věková skupina A (20–30 let).....	31
4.1.1 Respondentka A1.....	31
4.1.2 Respondentka A2.....	31
4.1.3 Respondent A3.....	32
4.1.4 Respondentka A4.....	33
4.2 Věková skupina B (30–45 let).....	34
4.2.1 Respondentka B1.....	34
4.2.2 Respondentka B2.....	35
4.2.3 Respondentka B3.....	36
4.2.4 Respondentka B4.....	38
4.3 Věková skupina C (45–60 let).....	39

4.3.1	Respondentka C1.....	39
4.3.2	Respondentka C2.....	40
4.3.3	Respondent C3	41
4.3.4	Respondentka C4.....	42
4.4	Věková skupina D (60 let a výše)	43
4.4.1	Respondent D1	43
4.4.2	Respondent D2	44
4.4.3	Respondentka D3	45
4.4.4	Respondentka D4	47
5	Výsledky užívání zjištěných jevů	48
	Závěr	50
	Seznam použitých zdrojů.....	51

Úvod

Cílem této práce je přispět k diskusi o současném stavu západočeského nářečí ve městě Plzni po stránce fonetické, morfologické a lexikální, a to na základě porovnání popsaného stavu v odborné literatuře a analýze komunikátů vybraných respondentů. Chceme zjistit, jak se západočeské nářečí vyvíjí v tomto prostředí a jaký je rozdíl v užití napříč generacemi.

V teoretické části jsou stručně popsány sociologické, historické, politologické, etnografické a geografické charakteristiky Plzeňského kraje a samostatně i městu Plzni, zmiňujeme jeho současnou podobu, ale také jeho vývoj napříč historií.

Na základě prostudované základní dialektologické literatury a literatury zaměřené na jihozápadočeskou nářeční podskupinu, konkrétně na západočeský úsek, jsme vypracovali teoretickou část popisující jeho rysy, ze kterých čerpáme v praktické části. Podklady k analýzám se staly nahrané rozhovory s respondenty různých generací. Při jejich následném porovnání vyvozujeme, které rysy se stále užívají a které se jeví, že by mohly být na ústupu a v jakých věkových skupinách se vyskytují.

Vycházíme z toho, že se užívání nářečí bezpochyby vytrácí a dochází k jeho nivelizaci. Předpokládáme, že v nejmladší generaci se již výrazně neprojeví některé nářeční jevy, zatímco v nejstarší věkové skupině bude nářečí stále ještě živé a aktivně užívané.

1 Etnografická a geografická část

Město Plzeň je metropolí Plzeňského kraje, který leží na jihozápadním okraji České republiky. Kraj sousedí na severozápadě s Karlovarským krajem, na severu s Ústeckým krajem, severovýchodní hranici sdílí s krajem Středočeským a východní s Jihočeským krajem. Jeho plochu pokrývá velké množství lesů, například lesy šumavského národního parku, ležícího na česko-německé hranici, a jezer a rybníků, jak už Čertovo a Černé jezero na Šumavě, Hracholuská přehrada, tak soustava Boleveckých rybníků.

Mezi nejvýznamnější města regionu patří město Plzeň, kterému se budeme věnovat v následující kapitole. Další oblíbené turistické cíle Plzeňského kraje jsou např. barokní zámek ve městě Manětín nebo nedaleký hrad Nečtiny. Významné je například město Přeštice, známé chovem přeštických černostrakatých prasat, město Klatovy proslavené zachovalými katakombami (kryptami pod jezuitským kostelem), kde jsou uloženy mumie, nebo výstavou Klatovský karafiát, či Konstantinovy lázně, ležící na pomezí s Karlovarským krajem, které jsou také hojně navštěvované, protože se jedná o nejbližší lázně od Plzně. Mezi další významná místa patří Tachov a blízké Světce, kde je možné zhlédnout historickou jízďárnu, nebo hrad Přimda a blízké lyžařské středisko, ale rovněž město Stříbro.

Jižní část kraje je navštěvovaná především pro bohatou historii spjatou s Chody, kteří strážili pohraničí mezi Bavorskem a Čechami. Významné je především město Domažlice nebo Újezd u Domažlic, odkud pocházel Jan Sladký Kozina, vůdce chodského povstání – vzpoury Chodů proti Volfovi Maxmiliánovi z Lammingeru a Albenreuthu, tzv. Lomikarovi.¹ Známe je také město Klenčí pod Čerchovem, kde se dnes nachází pomník spisovatele Jindřicha Šimona Baara, autora děl *Jan Cimburá*, *Chodové* a dalších.

Národní park Šumava a místa v něm jsou rovněž velkým turistickým lákadlem. Jedním z center je město Železná ruda. V jejím okolí se nachází dvě ze čtyř ledovcových jezer, která na Šumavě leží, Černé a Čertovo jezero. Mezi nimi stojí rozhledna Špičák spolu s lyžařskou sjezdovkou. Zajímavý je také nedaleký Královský hvozd², kde v minulosti žili Králováci. Byli to obyvatelé, kteří podobně jako Chodové střežili hranice, ale jejich hlavní obživou bylo sklářství, těžba a zpracování dřeva a zpracování železné rudy. Kvůli obživě zakládali usedlosti

¹ BĚLOHLÁVEK, Miroslav. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku IV: Západní Čechy*. Praha, 1985, s. 355.

² DAVID, Petr a SOUKUP, Vladimír. *Šumava známá i neznámá*. Praha, 2017, s. 21-22.

v horských oblastech, kde bylo dostatek surovin. Dnes přes jejich tehdejší území vede naučná stezka Sklářská.³

Nad kaňonem řeky Vydry leží obec Srní, která je známá pro návštěvnické centrum Vlčí výběh. Do prostředí jedné z osad obce, Dolní Hrádky, zasadil děj románů *Kam spějí děti* a *V ráji šumvaském* známý šumavský spisovatel Karel Klostermann⁴.

Zbylá dvě ledovcová jezera leží nedaleko města Prášíly, které je známé rozhlednou Poledník. Prášíly se mimo to pyšní nejvýše položenou botanickou zahradou v Česku – leží ve výšce 879 m n. m.⁵

Posledním z turistických cílů, které zmíníme, je oblast Modrava, kde se nachází Klostermannova chata. Odsud je možné vyrazit na Modravské slatě – Mlynářskou slat', Rokytskou slat' a Cikánskou slat' nebo do nedaleké Kvildy.

1.1 Plzeň

Město Plzeň je krajským městem Plzeňského kraje. S počtem 185 599 obyvatel a rozlohou 137,67 km² se umístila na čtvrté místo v seznamu největších měst České republiky. Je známá především díky strojírenským závodům Škoda transportation, které v posledních dekádách zaznamenaly úpadek, a vaření světoznámého piva Pilsner Urquell. V Plzni byly poprvé představeny postavy Spejbla a Hurvínka, které připomíná socha na náměstí Republiky a pomník v Šafaříkových sadech.⁶

Jednou z největších dominant města je katedrála sv. Bartoloměje nacházející se na náměstí Republiky, jejíž věž dosahuje výšky 102 m, a stává se tak nejvyšší kostelní věží České republiky.⁷ V roce 2010 k věži a morovému sloupu na náměstí byly doplněny kašny znázorňující plzeňské symboly – chrtici, velblouda a anděla. Ke každému ze symbolů se váže pověst o jejich vzniku a magických schopnostech. Anděl zobrazuje hlavičku anděla na mříži

³ KOURA, Pavel. *Králováci – obyvatelé Královského Hvozdu*. Online. Hojsova stráž. Dostupné z: <https://www.sumavanet.cz/hojsovka/fr.asp?tab=snet&id=5981&burl=&pt=TUHS>. [cit. 2024-07-10].

⁴ Karel Klostermann napsal mnoho děl zasazených do prostředí Šumavy – Pošumavské rapsodie, Mlhy na Blatech a další.

⁵ DAVID, Petr a SOUKUP, Vladimír. *Šumava známá i neznámá*. Praha, 2017, s. 54.

⁶ *Plzeňský kraj: Turistův ráj*. Online. Plzeňský kraj. Dostupné z: <https://www.turisturaj.cz>. [cit. 2024-07-10].

⁷ Tamtéž.

katedrály sv. Bartoloměje, jež podle pověsti nosí štěstí. Dnes je přezdíváný *vošahánek*, kvůli jeho opotřebení.⁸

Chrtice je jedním ze symbolů, protože její pán, poutník, pomohl vystavět město. Plzeňané s ním konzultovali polohu stavěných domů a on se vždy nejdříve poradil se svou chrticí. Když bylo město postaveno, odešel, aby mohl pomoci zase jinde. Ovšem po několika dnech se chrtice vrátila zpět do Plzně, tentokrát již bez poutníka. Její pán došel k Berounu, kde zemřel, jak zjistili vyslaní jezdcí. Chrtice zůstala v Plzni a obyvatelé města si na památku muže, který jim pomohl vystavět město, dali jeho chrtici do znaku.⁹

Také velbloud se do městského znaku dostal na počest pro město významného činu. Za husitských válek bylo město obléháno husity. Při jednom z četných pokusů, kdy se město neúspěšně pokusili dobýt, se husité vraceli do svého ležení. Toho Plzeňané využili a zaútočili na ustupující nepřátele. Přitom se podařilo mimo zásob ukořistit i velblouda, kterého husité získali od polského krále jako odměnu za pomoc. Obyvatelé považovali velblouda za příslib obratu k lepšímu a bylo tomu tak, za necelý půlrok bylo město osvobozeno. Na znamení statečnosti Plzeňané vyobrazili velblouda v městském znaku.¹⁰

Dále v Plzni můžeme najít, nedaleko kašen na náměstí Republiky, Velkou synagogu, která se se svou kapacitou 2500 osob stává největší v Česku.¹¹ Významné je také divadlo J. K. Tyla, ležící několik desítek metrů od synagogy. Divadlo nese jméno slavného spisovatele Josefa Kajetána Tyla, který v Plzni 11. července 1856 zemřel a je pochován na Mikulášském hřbitově.

1.1.1 Historie Plzně

Historicky první zmínka o Plzni pochází z roku 976, kdy se jednalo pouze o hrad, který ležel v dnešním Starém Plzenci. O založení města lze hovořit až v roce 1295, kdy na příkaz krále Václava II. vznikla Nová Plzeň na soutoku čtyř řek – Radbuzy, Úhlavy, Úslavy a Mže. Stalo se z něj velmi významné místo pro křížení dopravních cest do Norimberku a Řezna. O 12 let později se stala pro Plzeň klíčová událost – byl založen první pivovar. Na listině k jeho

⁸ MAZNÝ, Petr. *Anděl na velbloudu, aneb, Plzeňské pohádky*. V Plzni: Starý most, 2010. ISBN 978-80-87338-05-6.

⁹ Tamtéž

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ *Visit Plzeň: Velká Synagoga*. Online. Visit Plzeň. Dostupné z: <https://www.visitplzen.eu/lokalita/velka-synagoga/>. [cit. 2024-07-10].

založení je dochovaná nejstarší pečeť města. Za několik let, roku 1320, listinu stvrdil Jan Lucemburský, a připsal tak městu všechna práva od Václava II.¹²

V roce 1419 jeden z radikálních husitských kněží Václav Koranda vyhnal mnoho německých rytířů z města a přivedl do města skupinu jihočeských husitů v čele s Janem Žižkou, Plzeň se tak stala jedním z pěti husitských měst: Plzeň – město Slunce, Klatovy – město Záře, Žatec – město maličké, Louny – město Měsíce, Slaný – město Hvězd. Po tom, co byli husité vyhnáni z města, začalo několikaleté obléhání Plzně Janem Žižkou. Husité se ji několikrát pokoušeli dobýt, ale vždy neúspěšně. Půlroku po tomto pokusu o dobytí byla Plzeň osvobozena a obléhání skončilo. Zikmund Lucemburský poté jako náhradu za škody vzniklé válkou, daroval městu zlatou bulu, osvobozující jeho obyvatelstvo od cel, mýt a poplatků za zboží v Českém království a v celé německé říši.¹³

Mezi lety 1470 a 1480 v Plzni působila první tiskárna v Čechách. Dodnes se dochovalo sedm tisků, mezi které patří i první vytištěná *Statuta Arnošta z Pardubic*, psaná latinsky. Dle posledních studií se odhaduje, že by to mohla být první¹⁴ tištěná kniha v Čechách vůbec.¹⁵

V počátcích 16. století propukl rozsáhlý požár, který zničil dvě třetiny dosavadního města. Tento požár započal sérii dalších: během několika let propukly další dva velké požáry a během dalších dvou set let Plzeň sužovalo dalších šest. V roce 1599 do Plzně před morem uprchl císař Rudolf II. a pobýval zde jeden rok, při kterém se město stalo dočasným hlavním městem říše. Ovšem ani Plzeň se morovým epidemiím nevyhnula – první přišla v roce 1635, další v letech 1648, 1680 a 1714.¹⁶

Osudným byl pro Plzeň rok 1618, kdy došlo k prvnímu vojenskému dobytí města. Za třicetileté války ji obsadil Arnošt z Mansfeldu, který stál na straně protihabsburského křídla. Po druhé pražské defenestraci do Plzně přechali katoličtí šlechtici a duchovní, kteří ji chtěli využít pro odchod z Čech. Mansfeld ji ovšem oblehl dříve, než dorazily posily. Kvůli silnému opevnění nebylo možné Plzeň násilně dobýt, proto zamezil dovoz zásob a nechal její obyvatele vyhladovět.

¹² *Město Plzeň: Po stopách historie města*. Online. Město Plzeň. Dostupné z: <https://plzen.eu/o-meste/historie/po-stopach-historie/>. [cit. 2024-07-10].

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Dosud byla za první knihu považována *Kronika Trojanská*, ale na základě rozboru filigránů bylo její vytvoření posunuto k letům 1485-1486, zatímco *Statuta Arnošta z Pardubic* byla, soudě dle data, vytištěna 26. dubna 1476, tedy o necelých deset let dříve.

¹⁵ *Město Plzeň: Po stopách historie města*. Online. Město Plzeň. Dostupné z: <https://plzen.eu/o-meste/historie/po-stopach-historie/>. [cit. 2024-07-10].

¹⁶ Tamtéž.

V roce 1695 byl ve městě popraven oběšením Jan Sladký Kozina, výše zmiňovaný vůdce chodského povstání. Jeho šibenice stála v areálu dnešního pivovaru.¹⁷

V druhé polovině 18. století bylo postaveno gymnázium, které původně spravovali dominikáni, ale po zrušení řádu správu převzali tepelští premonstráti. Mezi lety 1840–1843 navštěvoval místní gymnázium skladatel Bedřich Smetana.

Za Napoleonských válek, roku 1799, městem procházelo koaliční vojsko Rakouska a Ruska a od 16. do 18. prosince téhož roku se v Plzni zdržoval generál Suvorov. Také se začaly bourat městské hradby.¹⁸

V 19. století bylo na plzeňské radnici sehráno první české divadelní představení v Plzni. Jednalo se o Osvobození Plzně od Táboritů roku 1434. Roku 1832 zde bylo vystavěno kamenné divadlo, druhé v Čechách. O deset let později se stala pro Plzeň významná událost: V pivovaru se začalo vařit plzeňské pivo. Také byla založena Waldsteinova strojírna, jenž koupil v roce 1869 Emil Škoda a přetvořil ji na Škodovy závody. František Křižík pomohl vybudovat první městskou elektrárnu a pouliční elektrickou dráhu Bory – Lochotín.¹⁹

Z novodobé historie je důležité zmínit rok 1917, kdy došlo k výbuchu muniční továrny v Bolevci, při kterém zahynulo 300 lidí a bylo vyhlášené stanné právo, jež bylo za dva týdny zrušeno. Ani další roky nebyly klidné. Během závěrečných měsíců první světové války došlo k přerušení dodávek jídla, probíhalo mnoho nepokojů a obchody byly rabovány. Dne 21. června 1918 konflikt vyvrcholil a v Koterovské ulici došlo ke střelbě do nepokojných obyvatel včetně dětí, šest dětí zemřelo. V roce 1924 byla vytvořena tzv. Velká Plzeň, kdy došlo k připojení okolních obcí Doubravka, Doudlevice, Lobzy a Skvrňany. Počet obyvatel se rozrostl a dosáhl 108 023.²⁰

Rok před druhou světovou válkou zabrali pohraniční nacističtí vojáci Litice, které byly připojeny k německé říši. Během války letectvo Spojených států amerických uskutečnilo 11 náletů na město, při nichž zemřelo přibližně 900 lidí. Útoky byly zaměřeny především na závody Škoda. Dne 5. května 1945 plzeňské obyvatelstvo povstalo proti německým okupantům a 6 května 1945 ráno přijela americká armáda, která osvobodila Plzeň. V létě roku 1949 byl v Borské věznici popraven generál Píka a následovaly další politické procesy. O čtyři roky

¹⁷ *Město Plzeň: Po stopách historie města*. Online. Město Plzeň. Dostupné z: <https://plzen.eu/o-meste/historie/po-stopach-historie/>. [cit. 2024-07-10].

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Tamtéž.

později propukly v Plzni demonstrace proti měnové reformě a režimu, byla potlačena bezpečnostními složkami, přesto byl stržen pomník T. G. Masaryka. 21. srpna 1968 začala okupace města vojsky Varšavské smlouvy. Okupace trvala až do sametové revoluce v roce 1989. Koncem 20. století byla založena Západočeská univerzita.²¹

Začátkem 21. století město poničily rozsáhlé záplavy. Roku 2014 se otevřelo Nové divadlo DJKT, první divadlo v České republice postavené po roce 1989. Jeho fungování zahájila opera *Prodaná nevěsta* od skladatele Bedřicha Smetany. Poslední významnou událostí současnosti je jmenování Plzně hlavním městem evropské kultury 2015 a přestavění dopravního depa v kulturní centrum Depo 2015.²²

²¹ *Město Plzeň: Po stopách historie města*. Online. Město Plzeň. Dostupné z: <https://plzen.eu/o-meste/historie/po-stopach-historie/>. [cit. 2024-07-10].

²² Tamtéž.

2 Národní jazyk

Národní jazyk zahrnuje všechny regionální, sociální a funkční podoby jazyka a je používán příslušným národem. Český národní jazyk tradičně užívali a stále užívají domácí obyvatelé historicky sídlící v Čechách, na Moravě a části Slezska, ke kterým se dále přidávají Češi žijící v zahraničí. Celek dnešního národního jazyka tvoří historicky vzniklý soubor funkčně různorodých útvarů a poloútvárů, hranice jednotlivých útvarů národního jazyka jsou ovšem značně nejasné, stejně jako nejsou ostré hranice národních jazyků.²³

Stratifikační model národního jazyka²⁴ by měl odrážet dynamiku změny a její tendence. Národní jazyk můžeme rozdělit na:

1. češtinu standardní, pod kterou se řadí spisovná a hovorová čeština,
2. češtinu nestandardní, kde nalezneme obecnou češtinu, interdialekty a dialekt,
3. nestrukturní útvary, jako jsou sociolekty, specifické soubory lexémů a další poloútvary.²⁵

2.1 Spisovná čeština

Jedná se o systém jazykových prostředků, užívaných celonárodně. Spisovná čeština se vyskytuje nejvíce v psané formě nebo v oficiálních mluvených projevech. V běžné komunikaci ji nahrazuje čeština hovorová, resp. mluvená čeština založená na některém z interdialektů, které ovšem představují nespisovný útvar. Spisovná čeština dosahuje vyšší sociální prestiže, proto reprezentuje český národ a kulturu. Jako jediná z vrstev češtiny podléhá kodifikaci v mluvnících, slovnících a pravidlech pravopisu.²⁶

2.2 Obecná čeština

I když se původně jedná o interdialekt českých nářečí, má kvůli hospodářské, politické a kulturní síle pražského centra vliv i na ostatní interdialekty a prolíná se i mimo českou nářeční

²³CHLOUPEK, Jan a KRČMOVÁ, Marie. *Národní jazyk*. Online. In: NEKULA, Marek a KARLÍK, Petr a kol. *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/NÁRODNÍ%20JAZYK>. [cit. 2024-07-10].

²⁴ Tamtéž.

²⁵ Tamtéž.

²⁶CURŮN, František. *Vývoj českého jazyka a dialektologie: učebnice pro pedagogické instituty*. 4. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, s. 160-161.

skupinu. Vývoj obecné češtiny, jakožto celonárodně běžně užívané podoby českého jazyka, ještě není dokončen a stále probíhá.²⁷

2.3 Sociální nářečí/Sociolekty

Sociální nářečí nebo též sociolekty jsou souborem výrazových prostředků, které se vyvíjejí v souvislosti se společenským a sociálním postavením uživatele jazyka. Jejich užití se omezuje pouze na danou společenskou skupinu, ke které se uživatel jazyka řadí. Jedná se o nestrukturované jevy bez vlastní gramatické stavby a jádra slovní zásoby, jež přebírají z jiných útvarů. Většinou se jedná o lexémy, resp. nespisovná speciální pojmenování skutečností, případně o frazeologismy.²⁸

Častěji se využívá v mluvené polooficiální nebo neoficiální komunikaci mluvčích pocházejících ze stejného pracovního prostředí nebo majících stejné zájmy. Sociolekty můžeme dělit podle úrovně na vyšší (lékařský sociolekt) a nižší (sportovci).²⁹

2.3.1 Profesionální mluva

Profesionalismy, též profesionální mluva, jsou většinou nespisovné výrazy, které mají terminologickou povahu. Využívají se z věcných důvodů, jako je potřeba úspornosti, jednoznačnosti nebo mobilnosti v daném prostředí, např. *jel padesátkou*, *učil dálkaře v áčku i béčku*, *prošel si pneumonkou a exnul*, *rybník klesá* – vypouští se. Dalším důvodem je potřeba pojmenovávanou skutečnost jemněji diferencovat, srov. pracovníci policie podle specializace: *dvojkař*, *hlídkař*, *očko*, *operativec* a mnoho dalšího.³⁰

²⁷ KRČMOVÁ, Marie. *Obecná čeština*. Online. In: NEKULA, Marek a KARLÍK, Petr. CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/OBECNÁ%20ČEŠTINA>. [cit. 2024-07-10].

²⁸ KRČMOVÁ, Marie a HUBÁČEK, Jaroslav. *Sociolekt*. Online. In: NEKULA, Marek a KARLÍK, Petr. CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/SOCIOLEKT>. [cit. 2024-07-10].

²⁹ CURÍN, František. *Vývoj českého jazyka a dialektologie: učebnice pro pedagogické instituty*. Praha, 1977, s. 164-165.

³⁰ KRČMOVÁ, Marie a HUBÁČEK, Jaroslav. *Sociolekt*. Online. In: NEKULA, Marek a KARLÍK, Petr. CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/SOCIOLEKT>. [cit. 2024-07-10].

2.3.2 Slang

Slang nebo slangové výrazy jsou nespisovné výrazy se silným citovým příznakem a expresivitou. Mluvčí může takováto slova používat při potřebě zvýraznit výjimečnost nebo jakoukoliv osobní spjatost se sebou samým. Vodák například zčeřené vodě, po které bude sjíždět, neřekne jinak než *chlupatá voda* nebo hráči počítačových her, *gameři*, hrají *skákačky*, *erpégéčka*, *příběhovky*.³¹

Je možné tvořit synonymní řady slangismů, které se používají k ozvláštňení jazyka nebo k vyjádření averze ke spisovnosti, srov. vyjádření významů propadnul ve škole – *rupnul*, *prasknul*, lesní roh – *kiksna*, *konev*, hospoda – *bejzin*, *knajpa*.³² Slangismy se také používají k posílení interpersonálních vazeb mezi uživateli, pomáhají vyjádřit příslušnost k určité sociální skupině.³³

2.3.3 Argot

Pojetí argotu, dříve též nazývaný hantýrka nebo žargon, je vcelku problematické. Již pouze z důvodu kolísání hranic mezi argotem a slangem, které se často úplně stírají³⁴.

Pokud na argot budeme nahlížet tradičním, dnes už neaktuálním pohledem, můžeme jej definovat jako zvláštní jazyk zločinců a podobných individuí. Toto pojetí ovšem není úplně přesné. Přestože výrazy užívali lidé z nižších společenských vrstev, není to pravidlem. Spíše se jedná o takový jazyk, pomocí kterého by neměla vytvořená informace být srozumitelná nezasvěceným lidem. Rovněž by měl sloužit k vyjádření příslušnosti k dané sociální vrstvě. Mluvčí použitím speciálního výrazu také prokazuje svou jazykovou kreativitu, kvůli použití metaforických výrazů apod. Ovšem ani tato charakteristika není absolutní. Bude zapotřebí argot dále zkoumat a přesněji ho vymezit, protože jeho definice nejsou jednotné a ani aktuální. Od doby terminologického vymezení argotu došlo k několika politicko-sociálním změnám,

³¹ KRČMOVÁ, Marie a HUBÁČEK, Jaroslav. *Sociolekt*. Online. In: NEKULA, Marek a KARLÍK, Petr. CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/SOCIOLEKT>. [cit. 2024-07-10].

³² Brněnský hantec

³³ KRČMOVÁ, Marie a HUBÁČEK, Jaroslav. *Sociolekt*. Online. In: NEKULA, Marek a KARLÍK, Petr. CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/SOCIOLEKT>. [cit. 2024-07-10].

³⁴ JAKLOVÁ, Alena. Budeme argot nově definovat? Online. *Naše řeč*. 1999, roč. 60, č. 4, s. 293-300. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3859>. [cit. 2024-07-10].

kteřé mají vliv na jeho utvářeni. Také jeho užívaní v mluvené komunikaci se značně proměnilo, a proto je nutné další zkoumání.³⁵

Mnoho příkladů nejen argotu, slangových a expresivních výrazů, ale také vulgarismů obsahuje popularizační publikace Patrika Ouředníka *Šmírbuch jazyka českého*³⁶. Pro ukázkou jsme vybrali několik příkladů: *chlupáci*³⁷ – policisté, *křivák*³⁸ – nůž, *dlatat*³⁹ – obdivovat.

2.4 Nářečí

Nářečí neboli dialekt je označení variety národního jazyka, která je dle tradičního pojetí lokálně a územně zakotvená. Využívá se především v mluvené neverejné spontánní komunikaci. Užívaní dialektů odráží původ uživatelů nářečí. Se společenskou a ekonomickou změnou pozvolně zanikají unikátní znaky jednotlivých nářečí.⁴⁰ Úzce regionální jevy bývají nahrazeny výrazy, které jsou užívané větším počtem mluvčích. Zachovávají se pouze takové výrazy, jež mluvčí používá nevědomě. Tímto procesem vznikají interdialektní jevy, resp. interdialekty.⁴¹

V některých případech je možný vznik interdialektu pomocí neutralizace dialektu, který nepatřil ke stejné nářeční skupině. Příkladem takového typu je například obecná dolština, shodná s východomoravskou nářeční skupinou, již charakterizuje přítomnost *í, ú* (*stríc, lúka*) za původní *ý, ou*, ale shoduje se také se středomoravskou nářeční skupinou v *í* za původní *é* (*mlíko*). K prolínání různých nářečních systémů dochází především ve městech, kde se rovněž objevují i jejich inovace podle vývojových zákonitostí národního jazyka.⁴²

³⁵ JAKLOVÁ, Alena. Budeme argot nově definovat? Online. *Naše řeč*. 1999, s. 293-300..

³⁶ OUŘEDNÍK, Patrik. *Šmírbuch jazyka českého: slovník nekonvenční češtiny 1945-1989*. Čtvrté, doplněné vydání, ve Volvox Globator první. Praha: Volvox Globator, 2016. ISBN 978-80-7511-231-6.

³⁷ OUŘEDNÍK, Patrik. In: *Šmírbuch jazyka českého: slovník nekonvenční češtiny 1945-1989*. Praha, 2016, s. 342.

³⁸ OUŘEDNÍK, Patrik. In: *Šmírbuch jazyka českého: slovník nekonvenční češtiny 1945-1989*. Praha, 2016, s. 107.

³⁹ OUŘEDNÍK, Patrik. In: *Šmírbuch jazyka českého: slovník nekonvenční češtiny 1945-1989*. Praha, 2016, s. 187.

⁴⁰ CUŘÍN, František. *Vývoj českého jazyka a dialektologie: učebnice pro pedagogické instituty*. Praha, 1977, s. 167.

⁴¹ ŠÍPKOVÁ, Milena. Interdialekt. Online. In: NEKULA, Marek a KARLÍK, Petr. *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/INTERDIALEKT>. [cit. 2024-07-10].

⁴² VAŠEK, Antonín. K vývojovým tendencím v dnešní češtině. Online. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná*. 1963, roč. 12, č. A11, s. 29-41. ISSN 0231-7567. Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/node/14914>. [cit. 2024-07-06].

2.4.1 Dělení nářečí

Na dialekt je možno nahlížet z různých perspektiv a definovat ho pomocí několika pohledů. První z nich definuje dialekt jako strukturní útvar národního jazyka, jenž je ve vztahu k ostatním lingvistickým, sociologickým a historickým disciplínám. Jiné pojetí vymezuje dialekt jako označení pro tradiční teritoriální nářečí, tedy geograficky vymezený útvar jazyka, který je ve vztahu k jiným teritoriálně vymezeným útvarům a národnímu jazyku. Pokud na dialekt budeme nahlížet pomocí vztahu ke spisovnosti, můžeme jej vyměřit jako nespisovný útvar se svébytnou strukturou, používaný výhradně v mluvené neveřejné spontánní komunikaci. Protože se dialekt více užívá v běžné každodenní komunikaci, má bohatší slovní zásobu v označení konkrétních smyslových vjemů a emocionalitu než spisovná čeština.⁴³

Nářečí a hranice mezi jednotlivými nářečími se určují podle znaků, které jsou typické pro danou oblast. Tyto znaky nemají stejný zeměpisný rozsah a hranice jejich užívání nejsou ostré, plynule do sebe přecházejí, kříží se nebo se oddalují. Díky těmto pohybům vznikají přechodové pásy mezi jednotlivými dialekty. Každý dialekt má jádro⁴⁴, kde se vyskytují všechny znaky. Jazykové jádro je základním kritériem pro dělení národního jazyka na teritoriálně vymezené dialekty. Je to střet výskytu jazykových jevů, předělený izoglosami.⁴⁵ Nářeční jádro lze z vývojového hlediska definovat několika způsoby:

Prvním z nich jsou úseky s archaickým jazykovým jádrem. To jsou oblasti uchovávací nejstarší zjištělý stav nářečí, například pro západní část jihozápadočeské nářeční oblasti se archaické dialekty vyskytují na Klatovsku a Domažlicku.

Dalším způsobem, jak definovat jazykové jádro, je z hlediska inovačního a vývojového. Zde je jazykové jádro centrem, odkud vychází změny, které v dialektu probíhají. Těmito změnami se zabývá jazykový zeměpis.

Jazykový zeměpis se začal rozšiřovat před první světovou válkou.⁴⁶ Dělí nářečí národního jazyka na nářeční skupiny, resp. nářeční seskupení nejvyššího řádu, podle výsledků vývojového procesu samohlásek *y*, *í* a *ú*, který na našem území proběhl v 15. století. Vymezují se nářeční

⁴³ KLOFEROVÁ, Stanislava. *Dialekt*. Online. In: NEKULA, Marek a KARLÍK, Petr. CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/DIALEKT>. [cit. 2024-07-10].

⁴⁴ KLOFEROVÁ, Stanislava. *Jádro nářečí*. Online. In: NEKULA, Marek a KARLÍK, Petr. CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/JÁDRO%20NÁŘEČÍ>. [cit. 2024-07-10].

⁴⁵ Izoglosa je nezašit hranice výskytu daného jazykového jevu.

⁴⁶ CUŘÍN, František. *Vývoj českého jazyka a dialektologie: učebnice pro pedagogické instituty*. Praha, 1977, s. 167.

skupiny, ve kterých došlo k diftongizaci $y > e$ (z části $i > ej$) a $ú > ou$, případně pak k změně $ej > é$ a $ou > ó$, a na nářeční skupiny, kde původní samohlásky y a $ú$ zůstávají, případně jsou kráceny na y a u . Dále se vnitřně člení na podskupiny se shodnými znaky.⁴⁷

Geografické rozšíření jednotlivých jazykových jevů zakreslujeme do map, pro každý jev jedna mapa. Spojením míst krajního výskytu jevu se určí jeho izoglosa. Izoglosy se porovnávají buď navzájem, nebo se starými hranicemi.⁴⁸ Díky tomu je možné určit, jakým způsobem se změny šířily. Zpracováním změn se zabývá *Český jazykový atlas*.⁴⁹

Rozlišujeme čtyři základní nářeční skupiny:

1. Českou nářeční skupinu, která pokrývá celé Čechy a zasahuje i na okraj Moravy.
2. Středomoravskou nářeční skupinu od západu přes střed severojižního pruhu Moravy.
3. Východomoravskou nářeční skupinu, kam spadá východní část Moravy na hranici se Slovenskem.
4. Slezskou nářeční skupinu obsahující celé Slezsko a severovýchodní cíp země.⁵⁰

Každá z těchto skupin obsahuje několik dalších podskupin. My se budeme věnovat pouze české nářeční skupině. Přiblížíme její náležitosti s výčtem podskupin, které k ní náleží. Detailněji uvedeme jihozápadočeskou nářeční podskupinu se zaměřením na užití jazykových prostředků v západním úseku.

2.4.1.1 Česká nářeční skupina

Česká nářeční skupina pokrývá celé území Čech až po jihozápadní okrajový úsek Moravy. Na východě sousedí se středomoravskou nářeční skupinou. Geograficky se hranice na severu kryje s hranicí českou a moravskou, na jihu pak probíhá východně od Bystřice nad Perštejnem, Jihlavou a Jemnicí. Od sebe je odděluje izoglosa výskytu českého *ej*, *ou* a středomoravského *ě*, *ó*. K rysům, které jsou od sebe hranicí odděleny, patří moravská krátkost

⁴⁷ CUŘÍN, František. Vývoj českého jazyka a dialektologie: učebnice pro pedagogické instituty. Praha, 1977, s. 172-173.

⁴⁸ CUŘÍN, František. Vývoj českého jazyka a dialektologie: učebnice pro pedagogické instituty. Praha, 1977, s. 167.

⁴⁹ BALHAR, Jan. *Český jazykový atlas*. Online. 2. Brno: Akademie věd České republiky, Ústav pro jazyk český, 2012. ISBN 978-80-86496-66-5. Dostupné z: <http://cja.ujc.cas.cz/CJA1>. [cit. 2024-07-10].

⁵⁰ CUŘÍN, František. Vývoj českého jazyka a dialektologie: učebnice pro pedagogické instituty. Praha, 1977, s. 172-173.

(*bláto X blato*), slova s lexikálními (*vesnice X d'ed'ina*) a slovotvornými rozdíly (*komiňk X kominář*).⁵¹

Mezi znaky prostupující celé území skupiny řadíme diftongizaci *ú > ou*, *ý/í > ej* (*noví > novej*). Došlo zde k úženi vokálu *é > í* (*skažení mlíko*) a měkké *í* splynulo s tvrdým *ý*, jejich výslovnost se dále nerozlišuje (*byl = bil*, *bil = bil*). Před samohlásku *o* v promluvách mluvčí přidávají protetické *v* (*von*, *vokno*).⁵²

U souhláskových skupin *sh* se uskutečňuje progresivní asimilace znělosti (*scháňet*). Ve slovech v přičestí minulém, kde alveolára *l* následuje po jiné souhlásce, její výslovnost úplně zaniká (*Řek nám to*).⁵³

U sloves typu *tisknout* jsou v promluvě užívané jeho dubletní tvary (*set si i sednul si*). Při použití tvrdého přídavného jména v pádech lokálu a instrumentálu se v singuláru maskulina a neutra používají tvary ve prospěch lokálu (lok. *vo dobrim*, inst. *z dobrim*). U nominativu plurálu adjektiv se nerozlišuje kategorie životnosti (*ti dobří lid'i*). Posledním z výčtu typických znaků je užívání *-ma*, *-ama*, *-ema* v instrumentálu plurálu u všech typů sklonění (*s malejma d'etma*, *přet holkama*, *s t'ema kuchařema*).⁵⁴

Česká nářeční skupina se dělí na čtyři hlavní podskupiny, každá z nich se ještě dále diferencuje:

1. Středočeská nářeční podskupina: lounsko-litoměřický okrajový typ.
2. Jihozápadočeské nářeční podskupina:
 - a) západočeský úsek – domažlický/chodský typ, manětínský typ, stříbrský typ,
 - b) jihočeský úsek – doudlebský typ, prachatický typ,
3. Severovýchodočeská podskupina: podještědský a podkrkonošský typ, východolitomyšlský typ, náhodský typ.
4. Českomoravská nářeční podskupina: žďársko-bystřický typ, jemnický typ.⁵⁵

⁵¹ BACHMANNOVÁ, Jarmila. *Česká nářeční skupina*. Online. In: NEKULA, Marek a KARLÍK, Petr. CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ČESKÁ%20NÁŘEČNÍ%20SKUPINA>. [cit. 2024-07-10].

⁵² BACHMANNOVÁ, Jarmila. *Česká nářeční skupina*. Online. In: NEKULA, Marek a KARLÍK, Petr. CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ČESKÁ%20NÁŘEČNÍ%20SKUPINA>. [cit. 2024-07-10].

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ CUŘÍN, František. *Vývoj českého jazyka a dialektologie: učebnice pro pedagogické instituty*. Praha, 1977, s. 175-177.

⁵⁵ BACHMANNOVÁ, Jarmila. *Česká nářeční skupina*. Online. In: NEKULA, Marek a KARLÍK, Petr. CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ČESKÁ%20NÁŘEČNÍ%20SKUPINA>. [cit. 2024-07-10].

2.4.1.1.1 Česká nářečí – jihozápadočeská podskupina

Jihozápadočeská nářeční podskupina na severu sousedí se středočeskou nářeční podskupinou a na východě s českomoravskou.⁵⁶

Prvky, které následně představíme, jsou společné pro západočeský i jihozápadočeský úsek. Oba úseky si k těmto rysům přidávají své, jež jsou pro ně typické.

Nejdříve se budeme věnovat prvkům, které obsahují užití vokálu. Převážně před měkkými konsonanty došlo k depalatalizaci $e > a$ (*čap* = čep, *jahla* = jehla, *řešeto*, *pantle*).⁵⁷

Slovesné tvary, které dosud měly obdobnou přehlásku se mění z $'a > (ě >) e$ (*začel*) nebo z $'a > ie > í$ (*zípst nohi*).

Měkké *í* se po ostrých sykavkách nediftongizovalo v *ej*, a proto stále přetrvávají slova typu *cítit*, *sítka*, *vozik*.⁵⁸ Naopak v infinitivu sloves, která obsahují vokál *e*, se jeho délka krátí (*nest*, *pect*, *vest*).

Na částech území se uchovala redukováná výslovnost vokálu *i/y* ve spojení s hláskou *l* nebo již jeho výslovnost úplně zanikla (*mlánář*, *bl*, *chod'al*, *nebalo*, *vařala*).

V nominativu plurálu životných maskulin dochází k dloužení koncovky *sedláci*, *kluci*, *fšichni*, *kamijoňáci*.⁵⁹

Výraznou souhláskovou změnou, ke které v jihozápadočeské podskupině dochází, je záměna hlásek $k > g$ ve slovech cizího původu (*kuma*, *švagr*). V okrajových úsecích dochází ke změně konsonantu *h* na asimilovanou hlásku *g*. Tento jev se častěji vyskytuje u zájmen a příslovcí (*ňhdo*, *hde*).

Mění se také výslovnost skupiny *šť*, na jejich místě se užívá skupina hlásek *chč* (*chčestí* = štěstí, *nechčastnej* = nešťastnej).

Slabiky *bě*, *pě*, *vě* se vyslovují *bje*, *plje*, *vje* stejně jako na většině českého území (*bježet*, *pjekní*, *vješet*). Jedinou výjimkou je slabika *mě*, která se vyslovuje jako *mje* (*mjesto*, *námjestí*, *bilo na mje brzo*), ale i jako *mňe* (*mňel*).

⁵⁶ Tamtéž

⁵⁷ BACHMANNOVÁ, Jarmila. *Česká nářeční skupina*. Online. In: NEKULA, Marek a KARLÍK, Petr. CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ČESKÁ%20NÁŘEČNÍ%20SKUPINA>. [cit. 2024-07-10].

⁵⁸ VORÁČ, Jaroslav. *Česká nářečí jihozápadní: studie jazykově zeměpisná*. Praha: Academia, 1976, s. 41.

⁵⁹ BACHMANNOVÁ, Jarmila. *Česká nářeční skupina*. Online. In: NEKULA, Marek a KARLÍK, Petr. CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ČESKÁ%20NÁŘEČNÍ%20SKUPINA>. [cit. 2024-07-10].

Pokud mezi dvěma vokály stojí *d* jeho výslovnost se mění na *r* (*teda* > *tera*, *d'edek* > *d'erek*).⁶⁰

Také zaznamenáváme mnoho případů regresivní asimilace znělosti před jedinečnými konsonanty *r, l, j, m, n, ň* a před hláskou *v* (z. *maminkou, padesát let, třebaz vnoci, diž mňel*).⁶¹

Pokud budeme hovořit o tvarech slov, západní a jižní částí prostupuje změna skupin *-avi, -ovi, -evi* > *-aj, -oj, -ej* u obecných jmen (*lajce*). Stejně tak proběhla lexikalizace přípon *-ojce/-ijce (-ovice)* a *-ojc (-ovic)* u místních a rodinných jmen (*Horažďojce, Svobodojc, Franta Klimčíkojc*). Jejich podoba je dále nesklonná.

V promluvách se také objevuje ustrnulý tvar přivlastňovacích přídavných jmen typu *taťínkovo škodovka, sestřino/sestřino auto, bidlí na Husovo náměstí*. Starší generace mluvčích užívá slovesu *muset* v podobě se souhláskou *š* (*tak sme mušeli pracovat*).

Rodová zájmena s tvrdým skloněním se v lokálu singuláru maskulina shodují v koncovce s neutry měkkého sklonění. Takováto slova se dále ohýbají podle zájmena *ten* (*vo našom, f čom*). U rodových zájmen, ale také u přídavných jmen tvrdého sklonění zachovaný rozdíl mezi genitivem/dativem a lokálem (*s tí druhí strani X na tej druhej straňe*).

Také zde najdeme sloveso *být*, které má v druhé osobě singuláru prezentu podobu *si* (*Ti si tadi vocuť? Ti si špinavej.*) a v préteritu se využívá jako pomocné sloveso (*šels, Česal si se?*). Dále se slovesa upravují ve 4. třídě prezentu ve třetí osobě plurálu, kde mají koncovku *-í* (*tamtí kroje se nosí, vaří tuti dva kuchaři*). Pokud budeme používat sloveso ve druhé osobě singuláru podmiňovacího způsobu, bude mít podobu *bi si* (*copa bi si cht'el, abi si přišla*).⁶²

2.4.1.1.1 Jihočeský úsek

K typickým znakům, které se přidávají k výše zmíněným pouze v jižní části skupiny, patří disimilace ve skupinách sykavek a částečně i zubnic (*bejzubej, kuj sádla, poj tím*). Slovesa

⁶⁰ Tamtéž.

⁶¹ BACHMANNOVÁ, Jarmila. *Česká nářeční skupina*. Online. In: NEKULA, Marek a KARLÍK, Petr. CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ČESKÁ%20NÁŘEČNÍ%20SKUPINA>. [cit. 2024-07-10].

⁶² Tamtéž.

4. třídy v imperativu se užívají s měkkou vokálovou skupinou (*votpušť, neježdě, nemišli*). Změna proběhla také u koncovky *-ovi* > *-ou* (*Horažd'ouce, Novákouc, jalouce*).⁶³

Okrajovými typy v jihočeské části jsou doudlebský typ, kde se nevyskytuje protetické *v*, výslovnost retnic se rozkládá (*krmjili*) anebo například dochází k dloužení v podobě dvojhlásky v přičestí minulém (*minoul*).

Druhým okrajovým typem je prachatický typ, tradičněji známý jako titácké nářečí, jenž dostalo jméno podle archaického zakončení na *-ti* (*dátí, vzítí*). Dnes se *-ti* redukovalo pouze na hlásku *-ť* (*chtít*).

2.4.1.1.1.2 Západočeský úsek

Západočeský úsek, kterému se věnujeme, se rozkládá od Domažlic přes Klatovy, Nepomuk, Spálené Poříčí, Mýto, Hořovice po Rakovník, Manětín, Nýřany, Dobřany a Staňkov. Částečně se západočeské rysy objevují i v okolí Stříbra.

V úseku se vyskytuje mnoho nářečních prvků, které se přidávají, k již zmíněným v jihozápadočeské nářeční podkupině. Dochází zde k mnoha vokalickým změnám:

Samohlásky ve skupině konsonant+ňi/ňí, ny/ný a ve slabice ňi jsou redukovány (*ňic špatnəho, pjeknə počasí, prvňə d'et'i, pšence*).⁶⁴ Hlásky *ou* a *ej* se vyslovují s různou mírou zavřenosti. Jejich varianty mohou být používány různě i u jedné osoby (*hlucšej, bejvalo, mejdlovej voďe, zlatou svadbu*).⁶⁵

Pokud budeme mluvit o kvantitě samohlásek, najdeme zde zachované délky v kořenných slabikách některých dvojslabičných feminin (*plíva, plína, slíva*)⁶⁶. Výslovnost poslední dlouhé samohlásky před nulovou koncovkou v genitivu je nyní již na ústupu, ale stále ji můžeme najít u starší generace (*strán, housít, hromád*). Typickým západočeským rysem je dlouhá výslovnost koncovky v nominativu plurálu životných maskulin (*klucí, vlci, chlapi, kamijoňáci*). Mluví také používají nadměrnou dvojhlásku *ou*, za staré *ó*, ve slovech typu: *roužnout*=rozsvítit, *poučet* = půjčovat, *touň* = tůň.⁶⁷ Naopak redukují délku vokálů uprostřed slov (*d'elam, dam, mam, sekam*) a v infinitivech (*nest, pect*). Také proběhla

⁶³ CUŘÍN, František. Vývoj českého jazyka a dialektologie: učebnice pro pedagogické instituty. Praha, 1977, s. 175-177.

⁶⁴ VORÁČ, Jaroslav. Česká nářečí jihozápadní: studie jazykově zeměpisná. Praha, 1976, s. 49.

⁶⁵ VORÁČ, Jaroslav. Česká nářečí jihozápadní: studie jazykově zeměpisná. Praha, 1976, s. 42.

⁶⁶ VORÁČ, Jaroslav. Česká nářečí jihozápadní: studie jazykově zeměpisná. Praha, 1976, s. 43.

⁶⁷ KLIMEŠ, Lumír. Západočeská vlastivěda. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1992, s. 87. ISBN 80-708-8059-7.

hlásková změna v příponě *-oval* > *-uval* (*kupuval*).

Zřetelná je palatalizace, neboli změkčení dlouhé samohlásky *ā*. Tento jev není tolik užívaný. Lze jej zaznamenat spíše u starší generace.⁶⁸

Co se konsonantů týká, zaznamenáváme užití vkladného *j* před měkkými zubnicemi *d', t' (sejd', zaplajt', vrajt' se)*.⁶⁹ Mluvčí zaměňují výslovnost asimilovaného *g > h (gdo, něgdo > hdo, něhdo)*, ale není to tak zřetelné.⁷⁰ Ovšem naprosto zřetelná je výslovnost *k* namísto *g* ve slovech cizího původu (*švakr, kranát*).

V tvarosloví také proběhly změny, které postihly podobu jazyka v západočeském úseku. Mluvčí v akuzativu užívají zájmeno *mi* namísto zájmena *mně (tak mi vodves, podej mi to, voni mi to řekli)*. Typickým znakem pro západočeský úsek je odsun *-k* u slovo tvorného formantu *-pak (copa, kudipa, kolipa, čipasi, kolipakátí)*.

U zájmen také dochází ke změnám. Mění se zejména ukazovací zájmena, jejich tvary ke skloňování využívají stejné koncovky jako přivlastňovací zájmeno *náš (vot tich sousedě, lívance z tich sirovejch bramborů)*. Mluvčí také užívají ukazovací zájmena ve tvarech *tuten, tuti, tuleto/túleto*, ale užívá se i příslovce *tutenkrát (tuten kluk, tuti krámi, túleto fšecho, tutenkrt se ťe to povedlo)*. Obměny v užívání se týkají i osobních zájmen. Konkrétně zájmena *ti* a *já*. Namísto zájmena *ti* v dativu mluvčí využívají zájmeno *tě (já ťe pomůžu, já ťe dam)*. Stejně tak je využíván zájmeno *já* ve formě *mi (podej mi to, slišíš mi?)*. V řeči se také vyskytují tvary zájmen typu: *v ničom, všom, v ňom*.⁷¹

U sloves jsou tvary trpného přičestí zakončené na *-eno (přípraveno, navařeno)* a podoba jmeného přičestí se při vyjadřování stavu nemění (*je pečeno, vařeno*). Pádové koncovky vzoru *kost* a *růže* se směrem k západním okrajům vyrovnávají (*do práci, pitel pšeničci, v nemocnicech*). Naopak ustupuje koncovka *-om* používaná v dativu plurálu (*d'etom, hostom, psom*).⁷²

Nyní krátce představíme okrajové typy západočeského úseku. Každý z typů zachovává archaické výrazy, které se původně užívaly v celé podskupině. Prvním okrajovým typem je

⁶⁸ VORÁČ, Jaroslav. *Česká nářečí jihozápadní: studie jazykové zeměpisná*. Praha, 1976, s. 40.

⁶⁹ VORÁČ, Jaroslav. *Česká nářečí jihozápadní: studie jazykové zeměpisná*. Praha, 1976, s. 49.

⁷⁰ VORÁČ, Jaroslav. *Česká nářečí jihozápadní: studie jazykové zeměpisná*. Praha, 1976, s. 46.

⁷¹ HRUŠKA, Jan František. O hláskosloví chodském. *Listy filologické*. Praha: Tiskem dra. Edvarda Grégra, 1891, 18., s. 40.

⁷² BACHMANNOVÁ, Jarmila. Česká nářeční skupina. Online. In: NEKULA, Marek a KARLÍK, Petr. *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ČESKÁ%20NÁŘEČNÍ%20SKUPINA>. [cit. 2024-07-10].

domažlický typ, spíše známí pod názvem chodské nářečí. Mezi jeho typické znaky patří široká výslovnost vokálů *a*, nadměrná délka vokálu u nedvojslabičných substantiv a zájmen tvaru *náše, naši*. Dvojhlásky *ej, ou* se vyslovují s různým stupněm zavřenosti, ovšem zde je to více patrné než v západočeském úseku jako takovém. U sloves v infinitivu a sloves ve tvaru přičestí minulého v singuláru maskulin se vyskytuje dlouhý vokál (*držil, chtěl*). Také se v promluvách mluvčích objevuje protetické *h-* (*huš to můžete jíst*), změna hlásky *d > r* a zjednodušení skupiny *vj > j*. Slabikotvorné *r, l* se vyslovuje s původním polosamohláskovým vokálem *ə*. Přičestí *byl* má podobu *bul*, od tohoto rysu se Chodům přezdívalo Buláci.⁷³

Dalším typem je manětínský, jehož znakem je výslovnost skupiny *m+ě* jako *mje* (*mjesto*). Tento znak je typický také pro Stříbrsko a Strážovsko.

Posledním typem je typ stříbrský. Zachoval si mnoho archaických rysů jihozápadočeského nářečí. Můžeme zde najít pozůstatky tvrdého *l*, změnu hlásky *v* ve skupině *-ovi* v dativu a lokálu. Také proběhla změna *dn > nn > n*, která je typická rovněž pro Strážovsko.⁷⁴

⁷³ BACHMANNOVÁ, Jarmila. *Česká nářeční skupina*. Online. In: NEKULA, Marek a KARLÍK, Petr. CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ČESKÁ%20NÁŘEČNÍ%20SKUPINA>. [cit. 2024-07-10].

⁷⁴ Tamtéž.

3 Metodologie

V teoretické části jsme vycházeli z odborné literatury popisující prvky západočeského nářečí, především jsme použili knihu Voráče *Česká nářečí jihozápadní*⁷⁵ s doplněním pomocí slovníku *CzechEncy*⁷⁶ a *Plzeňsko-českého slovníku*⁷⁷.

Respondenti byli rozděleni do čtyř věkových skupin: 20–30 let, 30–45 let, 45–60 let, 60 let a výše, přičemž každou skupinu reprezentují čtyři respondenti. Nejmladší respondentce bylo 20 let, nejstaršímu respondentovi bylo 84 let. Limity věkových skupin byly vybrány na základě rodinného života: lidé patřící k nejmladší kategorii mohou stále studovat, ale pomalu se začínají v životě usazovat, respondenti v druhé věkové kategorii by si měli užívat života a mít zázemí, případně už začít zakládat rodinu. Lidé mezi lety 45–60 lety jsou pořád pracovně vytížení, jejich děti začínají dospívat a mohou se realizovat jako prarodiče. Poslední věková skupina zahrnuje nejstarší respondenty, kteří mají dospělé děti, starají se o vnoučata a užívají si svůj klid nebo si stále přivydělávají práci.

Respondenti nejsou nazváni pravými jmény, nýbrž kódováni písmenem a číslem. Písmena A, B, C, D se užívá pro označení věkové skupiny dotazovaných, přičemž písmeno A označuje nejmladší věkovou skupinu a písmeno D nejstarší věkovou skupinu. Čísla jsou v rozsahu 1–4, což značí pořadí mluvčích v každé věkové skupině. Tímto označením je zajištěna snadná orientace, zejména v závěrečném shrnutí užívaných rysů západočeského nářečí. Je možné lépe vystihnout u kterých respondentů se určitý typ objevuje, lze lépe poznat v jaké věkové skupině má jev největší zastoupení, kde se naopak vytrácí atd. Také je zajištěna anonymita mluvčích, kterou si mnoho přálo zachovat.

Při výběru respondentů se zohledňoval jejich původ. Rodiče by měli pocházet z Plzně nebo z jejího nejbližšího okolí, případně alespoň ze západních Čech. Tomuto hledisku se podařilo vyhovět, pouze u respondenta A3, jehož rodiče pocházejí ze Slovenska, ale on již od narození žije v Plzni a v projevu prokazatelně užíval prvky západočeského nářečí. U starší generace s tímto kritériem nebyl většinou žádný problém. U mladších generací to bylo náročnější, protože do Plzně se stěhuje mnoho obyvatel, jak studenti docházející na

⁷⁵ VORÁČ, Jaroslav. *Česká nářečí jihozápadní: studie jazykově zeměpisná*. Praha, 1976, s. 41.

⁷⁶ KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana a kol., *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/>

⁷⁷ HAJŠMAN, Jan. *Plzeňsko-český slovník: pročpa tudlecto říkáme?* Plzeň: Starý most, 2017. ISBN 978-80-87338-78-0.

Západočeskou univerzitu, tak lidé v produktivním věku, kteří se do Plzně přistěhovali kvůli práci, ale pocházejí z jiných krajů.

Respondentům byly kladeny dva sety otázek. První z nich vycházel z *Českého jazykového atlasu: dotazník pro výzkum českého nářečí*⁷⁸ sestaveného Českou dialektologickou komisí. Ptali jsme se na rok narození, původ rodičů, vzdělání, zaměstnání. V druhém setu otázek jsme se snažili dotazované více rozmluvit, často jsme vycházeli z informací získaných z předchozího setu a pokládali otázky dotazovaným tak, aby jim podoba nejvíce vyhovovala. Otázky zněly:

1. Jste v Plzni spokojen/a?
2. Máte nějaká oblíbená místa v okolí?
3. Chodíte na procházky? Kam?
4. Jaké máte koníčky? Co děláte ve volném čase?
5. Líbí se Vám akce v Plzni?
6. Jak jste oslavila Vánoční svátky?

Použili jsme celkem šest otázek, s tím že ke každé z nich byly kladeny spontánně další podotázky, které měly konverzaci rozproudít. Nejúčinnější byly podotázky týkající se otázky č. 4, většinou jsme narazili na téma seriálu a knižní předlohy.

Samotným otázkám předcházela seznamovací část, kdy bylo respondentům vysvětleno, za jakým účelem se tento rozhovor odehrává, a proto se mohou klidně více rozmluvit, až tolik nezáleží na obsahu jejich výpovědi, ale spíš na tom, aby mluvili a neodpovídali jedním slovem. To ovšem mluvčím z mladší generace činilo velký problém a často se stalo, že jejich odpovědi obsahovaly pouze jedno slovo nebo hezitační zvuk s případnou grimasou. Naopak mluvčím z nejstarší skupiny to nečinilo žádný výrazný problém a moc rádi nám o všem vyprávěli.

Tyto rozhovory byly dále analyzovány pomocí excerpce jednotlivých znaků a prvků západočeského nářečí, přičemž se vycházelo z teoretické části této práce a *Plzeňsko-českého slovníku*⁷⁹. U jednotlivých respondentů jsou uvedeny jejich odpovědi na první set otázek, aby bylo zřejmé, jaké vlivy na ně působily, a u každého jsou uvedeny jevy, jež se v daném rozhovoru objevily. Každý výčet jevů je ještě podpořen transkribovanou částí rozhovoru. Při prepisování části rozhovorů a slov z nahrávek jsme se řídili *Pravidly pro vědecký přepis zápisů českých a slovenských*.⁸⁰

78 BALHAR, Jan. Český jazykový atlas: Dodatky. Online. Praha: Academia, 2011. ISBN 80-200-0013-5. [cit. 2024-07-01].

79 HAJŠMAN, Jan. Plzeňsko-český slovník: pročpa tudlecto říkáme? Plzeň: Starý most, 2017. ISBN 978-80-87338-78-0.

⁸⁰ Kol. Pravidla pro vědecký přepis dialektologických zápisů českých a slovenských, 1951.

4 Analýza rozhovorů

4.1 Věková skupina A (20–30 let)

4.1.1 Respondentka A1

Respondentka A1 se narodila roku 2004 v Plzni rodičům, kteří jsou plzeňští rodáci. Chodila na základní školu v Plzni a poté nastoupila na všeobecné gymnázium. Nyní studuje první ročník na Fakultě jaderné a fyzikálně inženýrské Českého vysokého učení technického v Praze. Přes léto brigádně pracuje v knihkupectví Knihy Dobrovský na náměstí Republiky v Plzni.

V projevu respondentky A1 je těžké dohledat stopy dialektu, ale stále se v její promluvě vyskytuje krácení vokálu *á* (*mam*) a redukce vokálů ve slabikách *ní/ňí > (n)ə* (*krásnə*). Zaznamenali jsme jeden případ užití zájmena *tě* v dativu místo zájmena *ti* a jeden případ použití ukazovacího zájmena *tutoho*. Ve zbylém projevu se vyskytují prvky obecné a hovorové češtiny.

4.1.1.1 Transkripce části rozhovoru A1

[Jak se ti líbí tady v Plzni?]

F Plzňi se mi líbí skvjele, já mam takoví moto, že ačkolif sem se sice vodst'ehovala do Prahi, tak „můžeš sice odejít z Plzňe, ale Plzeň neodejde z tebe“

[Ooo, to je hezký]

Stejně-Protože stejně fšechni piva budeš vždicki porovnávat s plzňí, fšechni námjest'í budeš porovnávat s plzňí...vad'í t'e to že jedu s tím kufrem?

[...]

[Všichni říkají, že je toho tady hodně k vidění, a ty říkáš, že tu nic není. Že třeba náměstí je krásné]

Jakó jó...je krásnə ale jakože diž si to vezmeš kolem a kolem tak tutoho tu neňí tolik

4.1.2 Respondentka A2

Respondentka A2 se narodila roku 2004 v Plzni. Její matka pochází z Ostravy a otec je rozený Plzeňák. Po rozvodu rodičů přebývá u otce v Plzni. Nyní studuje obor Nutriční terapeut

na Střední zdravotnické škole a Vyšší odborné škole zdravotnické, kde dříve studovala i maturitní obor Praktická sestra. Přivydělává si v plzeňském Infocentru na náměstí Republiky.

V projevu respondentky A2 nenalezneme mnoho stop dialektu. Rozpoznatelný je pouze výskyt protetické *v* (*voni*, *vosmí*) a diftongizaci *í > ej*. Také zmiňuje část Plzně, ve které žije, a to Újezd, jehož název pochází od způsobu zakládání vsi, kdy muselo být možné pozemky ujezdit a zkontrolovat.

4.1.2.1 Transkripce části rozhovoru A2

[A do kolika tak děláte v práci?]

Tak do šesti

[Do šesti? Tak to máte docela dlouhý]

Dlouhí noo...voni ti víkendi sou no

[A od kolika?]

Neska sem šla po vosmí

4.1.3 Respondent A3

Respondent A3 se narodil roku 2001 v Plzni, ale jeho rodiče pocházejí ze Slovenska. On sám v Plzni studoval základní i střední školu. Nyní studuje na Filozofické fakultě Západočeské univerzity obor Historie. Při studiu brigádně pracuje v Levných knihách u náměstí Republiky v Plzni.

Při rozhovoru si respondent nebyl jistý, jestli jako příslušník mladé generace bude nápomocný, protože mu přišlo, že žádným nářečí nehovoří. I fakt, že jeho rodiče pochází ze Slovenska, z něj, podle jeho názoru, nedělá typického Plzeňáka. Přesto užíval mnoho prvků dialektu. Zaznamenali jsme zavřenou výslovnost dvojhlásky *ej* (*vimejšlet*). Také užití protetického *v* na začátku slov se vyskytovalo ve velké míře (*von*). Objevuje se i prodloužení koncovky v nominativu plurálu životného maskulina (*štamgastí*) a zkrácení vokálu *a* (*mam*), ale také jeho širokou výslovnost v některých slovech (*plzeňāk*).

4.1.3.1 Transkripce části rozhovoru A3

Já nemluvim jako tipickej plzeňāk

[Jak to? Vždyť jste říkal, že tu žijete celý život.]

No žiju ale já **mam** rodiče jakobi ze Slovencka a spoustu s toho pochází jakobi **vodtoho** že **voní** nemluví jako tak plzeňski. **Nemluvim** tak ale jako **mužu** si **vimejšlet**

[...]

[Říkal jste, že jste se byl podívat i v Liberci třeba. Je Plzeň lepší než Liberec?]

No to stopro. **Voproti** jako to **mjesto** celkovje. Jako jó já sem f Plzňi hrozňe spokojenej

[...]

[Máte tady nějaký oblíbený podnik?]

Jo, stopro. Vlasňe já a mí **spolužáci** sme už f podstaťe taková jako **štangast'í** tadi f Elmiju. F **kavārňe** naproti vlasňe Univerziťe v Sedláčkovce.

[Jo, jo to vím, kde je]

Tak tam sme taková asi už **štangastí**, tam nás už f podstaťe znaj i ménem

Přestože si respondent nebyl jistý, používal nejvíce nářečních prvků z celé nejmladší generace.

4.1.4 Respondentka A4

Respondentka A4, narozená v Plzni roku 2002, vyrůstala spolu s rodiči v nedalekých Nýřanech, kde chodila na základní školu. Na střední a nyní na i vysokou školu dochází do Plzně. Momentálně studuje obor Marketingové řízení na Západočeské univerzitě. Při studiu dochází do práce v obchodě Claire's.

Ani v jejím projevu se nevyskytuje mnoho nářečních prvků. Jediný hojně užívaný prvek je protetické *v*. Také použila toponyma *Škvrňany* a *Nejřany* pro označení plzeňské čtvrti Skvrňany a nedalekého města Nýřany. Výskyt zkráceného vokálu *a* je pořád zřetelný, ale už není tak často používán jako u starších generací.

4.1.4.1 Transkripce části rozhovoru A4

[Odkud jste původně?]

Z *Nejřan*, to máte diž jedete přes *Škvrňani*

[...]

Ne misim jako ftech Nejřanech alee noo

[...]

[Nechodí vám nepříjemní lidé do práce moc, ne?]

Nó jakó vono spíš něgdo tadi vobčas krade tagže je to takoví nó

[A máte takové ty brány?]

No pípá to, ale prostě vobčas jako něgdo zdrhne a...hm

V projevu respondentky A4 se projevuje nejméně nářečních prvků v porovnání s ostatními respondenty, jak z její věkové skupiny, tak z ostatních skupin.

4.2 Věková skupina B (30–45 let)

4.2.1 Respondentka B1

Respondentka B1 se narodila roku 1992 v Plzni, stejně jako její rodiče a celý život v ní žije. Chodila zde jak na základní, tak i na střední hotelovou školu. Po vystudování se sice několikrát stěhovala, nejprve kousek za město, do Zruče-Senec, za několik let znovu do Plzně, do čtvrti Lochotín. Znovu ji opustila při stěhování do Plzně a následně do Štáhlav, ale nakonec se vrátila do rodného města Plzně, kde chce již zůstat. Nyní pracuje v podniku Rud's pizza Plzeňská u náměstí Republiky.

V promluvě respondentky B1 se převážně objevuje užití protetického *v* (*vod, vodstěhovalā*), délka vokálů ležících na konci slov je prodlužována (*tagžé, krásní, náhradní, né*), stejně tak délka vokálu *o* ve slově *kamijón*. Také délka vokálu na pozici koncovky u nominativu plurálu životného maskulina se prodlužuje (*chlapi*). Dvojhláska *ej* je vyslovována zavřeně (*vyhejbat*). Je použita podoba *mi* zájmena *já*.

4.2.1.1 Transkripce části rozhovoru B1

[Jak se vám tu líbí?]

Nó tag já tu žiju vod malička tagžé. Je to Plzeň jakó sou tu krásní místa, sou tu pak takoví ti horší štvrti ktorej se člověk snaží vihejbat. Ale je to prostě Plzeň je tó furt lepší než třeba Praha že jo

[Říkala jste, že tu jezdila vánoční tramvaj]

Jó tu nám sbourali nó, tak nám dali náhradní, pak nám dali náhradní...kamijón jí, nedal přednost a napálil to do ní. Něgde na Slovanech misim.

[V práci na to jste sama?]

Né, zbitek mi donesou chlapi

4.2.2 Respondentka B2

Respondentka B2 se narodila roku 1988 v Plzni. Celý život v Plzni žije, docházela zde na základní školu a poté na Střední odbornou školu obchodu, užitného umění a designu, kde vystudovala obor Užitná fotografie a multimediální tvorba. Pracovala v knihkupectví Levné knihy a nyní je zaměstnaná v knihkupectví Knihy Dobrovský.

Respondentka vyslovuje samohlásku *ā* velice široce, obzvláště v názvech (*Bolevāk, Senečāk, Kameňāk, zatāčku, Lochāč*). Vokály na konci slov jsou vyslovované dlouze. Pokud se již v koncovce vyskytuje dlouhý vokál, jeho provedení se ještě prodluží (*nó, nádherní, ud'eaní, tří, všechnó, jezírka, divní*). Naopak vokály uvnitř slov se zkracují, převážně hláska *í* a hláska *á* (*bidlim, říkala, maš, vim*). Samohláska *y* ve slovesu *byli* je v několika případech vyslovována uzavřeně *bəli*. Stejně tak je skupina hlásek *ej* vyslovována zavřeně (*zatopenej*).

V projevu mluvčí hojně užívá protetické *v* (*vokolo, vonó, von*). V dativu používá zájmeno *tě* místo *ti* (*tě to ukážu*) a zájmeno *mě* vyslovuje jako *mje*. Také používá ukazovací zájmena *tutdi* a *tadidlenc*. Dochází k odsunutí slovo tvorného formantu *-k* ve slově *copa*. Objevují se i typická plzeňská slova jako *povjášet*⁸¹ a *nastevřít*⁸².

4.2.2.1 Transkripce části rozhovoru B2

[Jak se ti tu líbí v Plzni?]

F Plzňi je to krásní, nó, fšechnó je úpňe nádherní

[Co tu máš ráda? Nějaká místa?]

⁸¹ Povjášet. In: *Plzeňsko-český slovník: pročpa tudlecto říkáme?* Plzeň: Starý most, 2017, s. 100. ISBN 978-80-87338-78-0.

⁸² Nastevřít. In: *Plzeňsko-český slovník: pročpa tudlecto říkáme?* Plzeň: Starý most, 2017, s. 88. ISBN 978-80-87338-78-0.

Copa je tadi tak k vidění? Ták třea tadi je teřko heskí, jak to ud'eali na Bolevāku. Novje tam ud'eali novou tu stesku. Vlasņe vokolo ribņíkú. Jak je Šídlovāk. Jó taklé je to tam novje ud'eaní. Ud'eali tam novou restauračku. Point se to menuje misim

[Point?]

Ňák ták nó. Docela to tam překopali. Tak jako zhesčili. A eš'e Jezírko mam rāda.

[Tak to vůbec neznám]

Nó vonó nejseš jakobi z Lochāče, tak to prost'e neznáš. Nó vonó to bali dříf tří...jakobi malá jezírka. A von je to zatopenej lom a maš tam prost'e krásní

[Ty jo, tak to fakt neznám]

Ťe to ukážu. [...] Tutadi takle diš pudeš...vlasņe jakobi, tadi maš Lídl, a pudeš takle rovně a tadidlenc máš zatāčku doleva a tadi to je

[...]

Hrozņe mje irituje...viš, jak poznáš gdo je mísňí a gdo ne?

[Ne jak?]

Že jede...že de na Škvrňani a dyž není tak na Skvrňani. Skvrňani sou divní prost'e. [...] Nó já třeba miluju slovo povjāšet. Tāta to nesnáší a já dicki povjāšet a i to hodņe potom píšu, že mje nebaví povjāšet prādlo. Jó, a i nastevřít je krásní slovo. To prost'e vistihuje, prost'e nastevřeš

4.2.3 Respondentka B3

Respondentka B3 se narodila roku 1987 v Karlovarském kraji, ale již od střední školy se zdržuje převážně v Plzni. Zpět do Karlovarského kraje se vrací pouze za rodiči na občasnou návštěvu. Nyní pracuje v knihkupectví Luxor v obchodním centru Plzeň Plaza.

V jejím projevu se vyskytla zavřená výslovnost dvojhlásky *ej* (*Lobeskej park, heskej, nejvíc*). Zaznamenali jsme také větší výskyt zkracování vokálu *a*, ale i ostatních vokálů, nejvíce vokálu *i* (*nevím, chodím, mam*). Skupina hlásek *mě* je vyslovována jako *mje* (*nasmjestí, Promjena, samozřejmje*). Zájmeno *já* má v dativu podobu *mi*. Respondentka velice hojně používá protetické *v* (*von, vodm vopravdu*). Také jsme zaznamenali užití pronomina *tich* místo

těch. Byla zaznamenána prodloužená výslovnost některých vokálů stojící na konci slov (*así, líbí, rokycanckí, svojí*). Výslovnost verba *byla* v tomto rozhovoru v jednom případě alternovala s výslovností *bála*. V dalších částech se verbum vyskytuje ve formě *byla*. Respondentka také zmiňuje několik plzeňských míst jako Lobežský park, Božkovský park, náměstí Republiky nebo nákupní střediska Borská pole a OC Rokycanská.

4.2.3.1 Transkripce části rozhovoru B3

[Máte nějaké oblíbené místo tady v Plzni?]

*Hm...tíjo **así** **jakó** neni to z **nejvíc** originálních...ale **jakó** v léte diž jdete na námjestí třeba na **ňůkí** ti festivali no tak to co tadi sou tak je to super a potom ještě ráda **chodim** do přírodi jako je třeba ten **Lobeskej** park ten je **heskej**. **Boškovskej** park taki*

[Ten asi nevím, kde je]

Tak tam je taková ta steska jak tam máte na to sportování a tak

[No asi vím]

*Nó tak tam **se mi to** taki hrozně líbí á ty jo ono je toho spoustu **samozřejmě jó**...ee jako místa třeba já sem třeba stašně nákup*nákupčí manijak tagže zbažňuju i jako **nevím** třeba Rokicanckí tesko nebo Borskí pole*

[Říkala jste, že ráda čtete klasiky a Kafku]

*Mm **Promjena** to je stašně **pjeknej** příběh*

[Četla jste i něco dalšího od Kafky?]

*Ee né prže já sem **mňela** tu **Promjenu**...já...já **mam** třeba to, že **mam** různé spisovatele, ale fak jenom jenom jedna vjec **vod** toho **se mi** líbí. Třeba **vod** Džejn Austinoví **se mi** líbí Pícha a přecudek a potom ještě Malé ženi*

[...]

[A třeba Colleen Hoover mi přijde že pořád něco píše]

*Nó to **né**, to jako ted'kon nedávno višlo to Námi to končí. Ted' **mi** přide že toho moc nevichází a poslední **bála** ta Spomínki na něj*

[Jenom? To jsem si myslela, že jich vyšlo víc]

Hm vono vloni višli takojenom dvje vono to bili spíš do'iski t'ich starších titulů vono to tak působilo, ale to bili vopravdu, že voni visli třeba přet pjeti aš vosmi leti a postupně jako...voni nebili k dostáňi

4.2.4 Respondentka B4

Respondentka B4 žije od svého narození roku 1979 v Plzni na Doubravce. Tam také ukončila základní školu. Vystudovala obor Překladařství na Západočeské univerzitě. Nyní je manažerkou knihkupectví Mezi řádky nedaleko náměstí Republiky, které vlastní spolu se svým manželem.

Hned z počátku rozhovoru respondentka B4 zmiňuje několik částí města, která ráda navštěvuje: Doubravka⁸³, Chlum⁸⁴, K Jiřímu⁸⁵. Respondentka užívá zkrácený vokál *a* (*nemam*). Také výslovnost dvojhlásky *ej* je zavřená (*dobrej*). Skupina hlásek *mě* je vyslovována jako *mje* (*námjestí, samozřejmje*). Koncovky životných maskulin v nominativu plurálu se prodlužují (*plzeňáci*). Protetické *v* je také zastoupeno velmi hojně (*vono, vod*). Respondentka užívá osobní zájmeno *já* v dativu ve formě *mi*.

4.2.4.1 Transkripce části rozhovoru B4

[Máte moc krásné knihkupectví]

Nó d'ekujeme. Vo víkendech mam takoví uklízecí dni tagže ted' je to v nejhorším stavu co to bejvá no

[V nejhorším stavu? Vždyť je to moc hezký, knížky všude okolo]

No to je právjje vono

[...]

[Co říkáte na ten nový seriál o Zaklínači?]

Jakó já vod toho nemjela žádní velkí vočekáváňi

[Jak to zpatlali dohromady všechno. Všechno se úplně proházelo]

⁸³ Plzeňská čtvrť.

⁸⁴ Vrcholek nedaleko Plzně.

⁸⁵ Kostel sv. Jiří

*Ja nevim no vlasne treba teřko ta posledni s3rie tak ta mi p3řide takov3 jako slapš3 n3. Tam uš **mi** p3řišlo, že se ňaker3 vjeći se tam jako moc nepovedli. Jako j3 ale tak zas Henri Kavil je **dobr3j***

[...]

[Jak3 d3l Harryho Pottera m3te r3da?]

*Pff asi pjetku **mam** asi nejrači, protože tam je to takov3, že se tam hrozŇe jako l3me. Jakobi že uš tam p3řestane **bejt** takov3, že **von** je ten **hodnej** chlapeček a začne to **bejt** takov3 zajmavješ3 vasŇe. Tak se **mi** to moc libilo to jako pamatuju ten pocit vasŇe **vod** poprv3 di sem to četla. A navíc to bila kŇížka na kerou sem čekala.*

4.3 V3kov3 skupina C (45–60 let)

4.3.1 Respondentka C1

Respondentka C1 se narodila roku 1978 v Plzni. Od narození bydl3 v Chr3stu u Plzn3, kter3 je považov3n za část m3sta. Doch3zela do chr3steck3 školy a d3le studovala v Plzni na Hotelov3 škole obor Pekař–cukr3ř. Pracovala v Ň3kolika plzeŇsk3ch cukr3rn3ch a nyní je nov3 zam3stnan3 v Kav3rn3 a cukr3rn3 Chr3st.

V jej3m projevu je zřeteln3 zkracov3n3 d3lky vok3lu ve slovech typ *chodim, mam, řikam*. V3bec jsme nezaznamenali redukci hl3sky *a* v slovese *byla*. Naopak jeho š3rokou v3slovnost (*mjel3, takov3, všeststran3, prot3hnu*). Objevuje se zm3na v3slovnosti u skupiny *m3 > mje* (*mjel3, zimje*). Skupina *ej* je vyslovov3na zavřeŇ3 (*celej, kaŇdej, jinej*)

Souhl3skov3ch zm3n nebylo mnoho. Zaznamenali jsme pouze v3slovnost protetick3ho *v* (*vod*). Ale vyskytlo se uŇit3 dlouŇen3 koncovky v nominativu plur3lu maskulin (*cukr3ř3*).

4.3.1.1 Transkripce část3 rozhovoru C1

[Jak se m3š?]

Hel3 mam se dobr3. Mame nov3ho psa, tak se mame fajn.

[Ty jsi studovala cukrařinu? To jsi studovala na Borech]

*J3 j3 sem vystudov3n3 **cukr3řka**. N3 na Bendovce. N3 **cukr3ř3** sou na Bendoce.*

[A potom? Co jsi dělala za pr3ci?]

Ďeala sem servírku. Diš sem d'eala v Romanci, diš sem začínala, tak sem d'eala v Romanci, tak sem tři roki d'eala cukrãřku, a pak sem d'eala i vedoucí, tagže sem bila i vepředú. Nó sem takovã všestranã prostě. Ale nebaví mje to tolik jako ta cukrařina nó

4.3.2 Respondentka C2

Respondentka C2 se narodila v Plzni. Celé dětství strávila v části města nazývané Pod záhrosem. Poté se s manželem přestěhovala na Slovany, a nakonec do klidnější Třemošné nedaleko Plzně, ale celý život do města dojíždí za prací. Vystudovala Střední zdravotnickou školu v oboru Všeobecná zdravotní sestra. Pracuje ve Fakultní nemocni Plzeň Lochotín.

Zavřenost skupiny hlásek *ej* se v průběhu rozhovoru mění, ale převládá její zavřená varianta (*celej, pravej, tej, visokej, radijologickej*). Vokál *a* je vyslovován široce a dlouze (*vzãdu, nãm*), ale objevuje se i jeho zkracování (*d'elam*). Stejně tak jsou vyslovovány vokály na pozici koncovky (*babí, Třemošní, né*). Částečně se objevuje redukce výslovnosti *a* ve slovese *být* (*nebalo*).

Protetické *v* respondentka užívá velmi často (*vod'eleňí, vod, vona, vokolo*).

Zaznamenali jsme jeden případ použití germanismu (*vyštudovala*). V projevu se také objevuje prodlužování koncovky v nominativu plurálu životných maskulin (*zajcí, nechťí*).

4.3.2.1 Transkripce části rozhovoru C2

[Ty si nezažila Houšovku?]

*Nó tam bidleli **babí třemošnský** rod'iče, tak bidleli v Houškovce na zimu. A na léto bidleli f Čerňicích, f tom **altãnku**. [...] Mi zústali Pod záhorskem. Jak **tãm** sou teřko ti **bezdomofcí**, tak tam lítali **zajcí** a mi sme si tam jako d'eti hráli. **Řikali** sme tomu Zajecí údolí. Tam **nebalo** ñic, jenom kopeček, tráva. ñic.*

[Co si vystudovala?]

*Střední školu zdravotnickou. Vona teďko je **nahóre** na Lochoříně a tady **bilã** jak se jede **dozãdu vokolo Prãce**⁸⁶, jak jezd'í trolejbus **dozãdu**, tak **ftej** ulici. [...] **Nó** tak fchot po **pravej** straňe **vod** toho klenotñictví, tam **bila** zdrãfka, tam sme bili. Potom přes ulici **ftej** budovje naproti **tej visokej** škole.*

⁸⁶ Zastávka MHD U práce

4.3.3 Respondent C3

Respondent C3 se narodil v Plzni roku 1972. Od malička sice bydlí v odlehlejší čtvrti města Chrástu, ale používá mnoho nářečních výrazů. Základní školu vystudoval v Chrástu. Do učení nastoupil již v Plzni. Vyučil se na Učilišti pozemních stavebních strojů a nastoupil do práce. V 25 letech si dodělal výuční list v oboru strojnictví a o deset let později vykonal i maturitní zkoušku v oboru elektrikář. Mezitím pracoval v různých firmách, zaměřujících se na stavební stroje a elektřinu. Nyní pracuje u společnosti S. E. G.

V jeho projevu je snadno rozpoznatelné prodlužování vokálů (*biló, tām, nó, tí, vzādu, vihlítú*), ale v některých případech dochází ke zkracování samohlásek *a* a *i* (*vozim, mam, musim*). Skupinu hlásek *ej* vyslovuje zavřeně (*historickej*). V několika případech mluví redukuje samohlásku ve slovesu *být* (*bəl*), ale tato změna není častá.

Můžeme rozpoznat užití protetického *v* (*vono, vodmāzneš*). Skupina souhlásek *mě* mluví vyslovuje jako *mje* (*mjestečko*). Dochází také k záměně hlásky *k > g* (*brigeti.*). Ve slovech *copak, depak* se odsouvá slovo tvorný formant *-k* (*copa, depa*). Také používá zájmeno *ty* ve tvaru *tě* a zájmena *tym* a *tych*.

4.3.3.1 Transkripce části rozhovoru C3

[...]

Nó já to mam na deseti letki nó. Ale to už sem to d'eal léta přet tym.

[Jak se ti líbí Plzeň?]

Takle, vono diš se na plzeň koukneš z vejški, vilezeš si na tu vihlídku nad Koterovem a tam se pod'iváš, co je Plzeň a vodečteš si...vod tí Plzňe si vodmāzneš Škodofkú, vodmāzneš si Depó, vodmāzneš si Žoskú a vodmāzneš si to, co je vokolo jatečňi, tak t'e zbide takoví malinkí mjestečko. Jenom ten historickej střet.

[...]

Počkej já t'e něco povim. Sem přišel z práce, voni na mje vibjehli a tak říkam: Nazdār kucí, copa tadi d'elāte? Depa ste se tadi vzalí? A bilo to.

4.3.4 Respondentka C4

Respondentka C4 pochází z centra Plzně. Narodila se v roce 1970 a nikdy se z města neodstěhovala. Vyrůstala v okolí nynějšího DEPA 2015. Střední školu vystudovala v oboru ekonomie a v oboru i dále zůstala. Je spolumajitelkou Kočičí Kavárny Plzeň na Anglickém nábřeží, nedaleko centra města.

V projevu respondentky je patrných několik nářečních znaků. Užívá zkráceného vokálu *á*, ale také vokálu *í* uprostřed slov (*d'elam, nebojim, chod'im, misim*). Dochází k redukci *byla* na *bála*, ale není absolutní. V některých případech se naopak objevuje široká výslovnost samohlásky *ā* (*dāil, právjē, rāda, mām*). Mluvčí prodlužuje vokály – na pozici koncovky je delší (*řekí, takoví, určitě, así*). Respondentka nepoužívá zavřenou hlásku *ej*, naopak je její výslovnost otevřenější (*přemejšlela*).

Objevuje se také změna výslovnosti skupiny hlásek *mě > mje* (*promjenila, nemjenila*). Užití protetického *v* není tak časté (*vono, vokolo, nejoblíbenější*). Respondentka zmiňuje městskou náplavku, Depo 2015 a U Ježíška.⁸⁷

4.3.4.1 Transkripce části rozhovoru C4

[Jak se vám tady líbí?]

Nemjeňila bich určité

[A co vás vedlo k otevření kočičí kavárny? Máte ráda kočky asi, že jo]

Určité. Alé to así nebál ten hlavní důvot, alé spíš balo takoví, že sem přemejšlela, co ze životem dāl. A pořídila sem so právjē kočičku, a tak sme se bavili s kamarátkou, že její cera chodí f Praze do kočičí na relaxaci a tak, tak sem si řikala: to je vono to chci taki

[...]

[Máte v Plzni nějaké oblíbené místo?]

Ti jó, tó así né, úplně asi jako nejoblíbenější. Úplně třeba rāda chodim vokolo Ježíškā, vokolo tí řekí, tam je heská prochāška

⁸⁷Kostel zasvěcený sv. Jménu Ježíš.

4.4 Věková skupina D (60 let a výše)

4.4.1 Respondent D1

Respondent D1 se narodil v roce 1940 v Plzni, a to z něj činí nejstaršího respondenta naší práce. Jeho rodiče pocházeli z tehdejších Sudet, později bydleli v Plzni v blízkosti kostela Nanebevzetí Panny Marie. Vyučil se elektromechanikem a byl vedoucím odborného výcviku studentů elektromechaniky na odborném učilišti ve Škroupově ulici.⁸⁸ Poté mu bylo zakázáno učit, tak spolu s bývalou kolegyní založil živnost na opravování elektrospotřebičů, kterou ukončil v roce 2020, ve svých 80 letech.

V projevu respondenta se objevuje mnoho nářečních prvků, ale také mnoho germanismů. Jak sám mluvčí popisoval, za jeho mladých let byla Plzeň silně německá, proto se do mluvy tehdejších obyvatel dostalo mnoho germanismů (*imrvere, furt, holt, fertig*).

Ve větší míře je v projevu mluvčího užívána redukce vokálu *a* (*bəla, začəlo*). Objevuje se i krácení vokálu uprostřed slova (*devatenactim, mim*), ale naopak prodlužování vokálů na konci slov (*jakó*). Užívá také širokou výslovnost dlouhého *a* (*vobā dvā*). Respondent využívá i diftongizovanou variantu *ú > ou* (*ouřad*), ale spíše jako stylizaci, aby ukázal, jak se dříve mluvilo. Když se později nesoustředil na stylizaci, již použil *úřad*. Užívání *mje* namísto *mě* je mnohem zřetelnější, stejně tak zavřená výslovnost hlásek *ej* a *ou* (*bejvávalo, takovejch, spoustu*).

Patrná je také záměna *k > g* (*františgánskému kostelu*). Jsou použity také ukazovací zájmena typu: *tadidle, tadivocat', túleta*, ale také zájmena *ňeho, tich*. Protetické *v* je v projevu také velmi hojně obsazeno (*vobá, vodud'*). Respondent nahrazuje konsonant *č > š* (*rod'íše, ušilišti – učilišti, ušil*), stejně tak je to v některých případech s hláskou *c > s* (*prasoval*). Hlásky *l* je ve slovech často vynechávána (*d'eat – dělat*).

4.4.1.1 Transkripce části rozhovoru D1

[Dělám bakalářskou práci na nářečí užívané v Plzni...]

Musíte si uvjedomit, že Plzeň bəla ještě f tom devatenactim století byla pomjerně dost jakó německā, tagže na ouřadech se muvilo německy. Syšíte řek sem ouřadech, to je třeba zrovna vono. Nó a bəlo spoustu takovejch to víte krásných slovíček. Já diž sem chodil do školi, tak sem mjel samořejmje spočátku špatní známki, protože moje rodiše bəli ze Sudet.

⁸⁸Učiliště ve Škroupově ulici dnes již neexistuje, na jeho místě se nachází Integrovaná střední škola živnostenská.

Nepocházíme tadivocat'. Jã nevim sme zahrábnutí tatidle co je Bezruč, jo naproťi frant'išgánskímu kostelu.

[...]

...tag za něho se začalo a taki po tom cisř žeo jakó uš tlašili do tich úřadú, jinak by to balo ouřad žeo, to víte to fšechno. I ti mísňi názvi, t'ěško to řic nó. Moje rodiše ti bi vám to poved'eli, ti umjeli vobã dvã česki i německi.

4.4.2 Respondent D2

Respondent D2, narozený roku 1950, pochází z plzeňské části Újezd. Nyní je v penzi, ale po vystudování Střední průmyslové školy sdělovací a zabezpečovací pokračoval do práce ve stejném oboru u zaměstnavatele České dráhy v provozním oddílu sdělovací a bezpečnostní techniky. Od roku 1974 učil na průmyslové škole, pak přestoupil na školu ve Škvořeticích, kde vyučoval budoucí železničáře. Největší část pracovního života strávil v plzeňské Drážní správě, kde dělal vedoucího. Svou kariéru završil pozicí na Generálním ředitelství v Praze.

V jeho promluvě jsme nezaznamenali vysoké množství nářečních jevů. Jak sám respondent říká, většinu času učil nebo komunikoval s lidmi ve veřejném sektoru, proto nebylo žádoucí, aby do projevu vkládal dialekt. Poté, co se rozmluvil a přestal projev stylizovat, se nářečí objevuje více.

Často je v projevu zastoupená redukce vokálu *a* (*nebãli, bãlo, bãli*). Skupinu hlásek *ej* vyslovuje respondent bez výrazného zavření (*celej, tejden, Blatnej*). Výrazněji se neobjevuje krácení vokálu *a* a ani ostatních samohlásek (*nevim*), ve většině případů je jeho délka prodloužena. Stejně tak je tomu i u vokálů na pozici koncovky (*tãm, elektró, jezď'ilo, nãs, spãl, rók, zasloužeňé*). Mluví také využívá diftongizovanou variantu *ú > ou* (*Oujezda*).

Co se souhláskových změn týká, může v promluvě nalézt záměnu hlásky *k* za *g* (*segce, františgánskiho*). Skupinu hlásek *mě* respondent vyslovuje jako *mje* (*mjest, samozřejmje*), ale také jako *mně* v případě, že se jedná o zájmeno *já* v dativu (*se mně nelíbila*), ale není to vždy. V promluvě můžeme nalézt i protetické *v* (*vobličej, votpískali*), ale ne ve velké míře.

Zaznamenali jsme také jeden případ použití germanismu *manšaft*. V neposlední řadě respondent ve druhé osobě plurálu maskulin protahuje koncovku (*němci, židí*). Využil také ukazovací zájmena typu *túleto, tudleto, ftam ftom, tohletó*. Sloveso *přijet* využívá ve formě,

kterou jsme ještě nezaznamenali, *přiject* s vkladným *c* před koncové *t*. Ve slovech *šest* a *dost* je vynechaná hláska *t*.

4.4.2.1 Transkripce části rozhovoru D2

[Odkud jsi?]

*Já sem z Plzně z **Oujezda***

[...]

[Tam si dojížděl učit?]

***Balo** to kousek **vod Blatnej**. Já sem **tām spāl**. Tam sme **spāli** ftam ftom **zāmku** to víš že jo. **Celej tejden** nó. To **balo** vždicki štrnác dñí v **jednóm tahu**. To **bali** takoví **segce**. F pond'elí sem jel a fpátek přijel*

[...]

*Pak sem šel d'eat přetpisi, těch sem uděal pjet, a pak sem si **vimejšlel** náká noví zařízení. Přesluhoval sem šes let. Je to **dos no***

[Líbí se ti Plzeň?]

***Mně** se Plzeň líbí **voj** dobi, gdi **mñela** Plzeň sedum set let víročí misim, tak se **mi** líbí, protože dříf se **mñe** Plzeň moc nelíbila. **Bala** černá, špinavá, nic **móc**. A ted' se **mñe** Plzeň líbí jakó stich **mjest**, kerí znam, docela dos*

[...]

*Tak sem jim ud'eal takovej program, aby to **baló**, tagžé že bi se šli podívat rúzně **á túleto**. [...]**Nó** a **potóm** se šli pod'ívat do sinagogi a tam **bala** náká vístava **Ňemcí** a **Židí** a jak **bali** tam **votat'** tak jako dost protáhlí **vobličeje mjeli***

4.4.3 Respondentka D3

Respondentka D4 se narodila v Plzni roku 1952. Celý život žije v Chrástu, který je součástí města. V Chrástu vystudovala základní školu, ale zbytek života dojížděla do Plzně. Vystudovala Obchodní akademii na Masarykově náměstí a v oboru zůstala. Pracovala na v účtárně, na pokladně, ale nejdělsí dobu byla zaměstnaná ve finančním oddělení Škodových závodů. Nyní je v důchodu a užívá si cestování po hradech a zámcích.

V projevu respondentky je velmi slyšitelná široká výslovnost vokálu *ā* (*jā, narodilā, dāl, finančāku, lāžních*), ale i ostatní vokály jsou vyslovovány dlouze (*ód, pokladné, knihú, ták, chodíla, ba né*). Zřetelná je i redukce samohlásky *a* (*bāla, vzāla*), i když není tak často využívána. Hlásky *ej* jsou vyslovované uzavřeněji (*celej, malej, každej*). V některých případech je délka vokálu zkracována (*mam, nemam, říkam*).

Protetické *v* je také velmi užívané (*vod, voló, vopravení*). Skupina hlásek *mě* je vyslovovaná jako *mje* (*náměstí, mjesto*).

Zájmeno *já* je v projevu v akuzativu používáno ve tvaru *mi* (*né tuto mi nevyrušovalo*) a zájmeno *ty* v dativu má podobu *ti* (*tě říkam*). Koncovka nominativu plurálu životných maskulin respondentka vyslovuje dlouze (*plzeňáci, vjetnamci, politickí vjezňi*). Také používá ukazovací zájmeno *tuto, tádle*.

4.4.3.1 Transkripce části rozhovoru D3

[Odkud jsi?]

Z Plzně, nikoli ze zPlzně jak fšichňi říkají. To říkají fšichňi voló. Jenom né jakó plzeňáci. Né, z Plzně.

[...]

[Já myslela, že jste tenhle dům kupovali]

Né. To jā sem dostala vod babi. Tadi bāl malej. Mūme ten sme před'eali nó a te' sme tady celou dobu.

[Co jsi dělala celý život?]

Ňic. Ba né. Celej život sem d'eala s peňískamā f úctárňé, na finančním, na pokladné, na finančāku.

[...]

Že tu bāl kravīl a to mi brala hlava jinak diš bālo to ticho, tak já nebāla schopná se vůbec soustředit...no to né tuto mňe nevirušovalo. Ťe říkám, já sem přečetla dvje stránki a co bālo na tej první, sem už nevjed'ela

4.4.4 Respondentka D4

Respondentka D4 se narodila roku 1948 v Plzni. Celý život tam žila. Dvakrát se přestěhovala z jedné části města do jiné a až později se přestěhovala do nedaleké Třemošné. Vyučila se prodavačkou a celý život prodávala v obchodech, ale také chodila do kurzu šití a na módní přehlídky, kde představovala své oblečení.

Mluvčí vyslovuje široký vokál *ā* (*čistokrevnā, jedenāc, tām, vzādu*). I ostatní vokály se vyslovují dlouze (*stavjél, vlastně, hlídat*). Výslovnost hláska *y* je ve slovese *byl* redukovaná (*bāla, chod'āla*). Skupina hlásek *ej* se v promluvě vyskytuje minimálně a není vyslovována zavřeně (*celej, vobličej*).

Hlásky *mě* respondentka vyslovuje jako *mje* (*mjeli*). Také je v projevu užívané protetické *v* (*vocat', vod, votevřenou*). V jednom případě se objevuje záměna hlásky *s* za hlásku *c* (*kapci*) a záměna hlásky *l* za *r* (*dobrovorňe*).

Respondentka používá ukazovací zájmena typu *tuten, tudlec, tudle, tuto*. A zájmeno *já* má v dativu formu *mi*. Objevuje se i užití lexikalizované přípony *-ojc* (*Růžkojc*).

4.4.4.1 Transkripce části rozhovoru D4

[Kde si prodávala?]

Tāk to bāl Orlík. To sem chod'ila do práce štvrtek, pátek, sobota. Štvrtek, pátek vodpolední a každou sobotu na celej den. Tagžé ti pond'elí, úterí, středū sem bāla domā, protože Jendu ňigdo nech'el hlídat. A ti tři dni to dicki ňegdo ňūk vidržel a to tenkrūt mi doktorka řekla: Růškojc to tak nutňe potřebujete peníze, že musíte chod'it do prāce.

[...]

Vedoucí říká: Uš na tebe čekáme uš na tebe čeká tudlenc potřebujeme doplnit, tudleto, támlto, tuto udělat. Já sem bāla pomjerňe jako dobrā pokladní mňe vicházela kasa na míru.

5 Výsledky užívání zjištěných jevů

Analýzy rozhovorů ukázaly, že společnými prvky, které se vyskytují u všech respondentů je protetické *v* a diftongizace *í > ej*. Tyto prvky jsou typické pro celou českou nářeční skupinu, resp. pro obecnou češtinu, tudíž jejich četný výskyt není překvapivý.

Nejčastějším prvkem, charakteristickým již pouze pro západočeský úsek, bylo krácení vokálu *a*. Nakonec se krácení rozšířilo i o vokál *i*, jehož délka byla také často redukována. Tento rys se projevil u 12 respondentů. Nezaznamenali jsme ho u dotazovaných A2, A4, B1, D4.

Širokou výslovnost u samohlásky *ā* se podařilo nalézt u 11 respondentů: A3, B1, B2, C1, C2, C3, C4, D1, D2, D3, D4. U nejmladší generace ji použil pouze A3, jinak v jejich věkové skupině úplně vymizela. Hlásk *á* se v jejich projevech sice objevovala, ale ne se širokou výslovností. Zato v kategoriích od 45 let a výše se vyskytovala pravidelně. Objevila se prodloužená výslovnost vokálů *a*, *e*, *i*, *o*, *u* na konci slova nebo v jakékoliv jeho jiné části. Výskyt výslovnosti jsme nezachytili u respondentů A1, A2, A3, A4, B4. Tento jev úplně vymizel z užívání nejmladších jedinců. Od skupiny B se jeho četnost zvyšuje. Pouze z nejstarší generace prodloužují vokály všichni mluvčí.

Podobně tomu bylo i se zavřeností skupiny hlásek *ej*. Mluvčí ji vyslovují s různou mírou zavřenosti a zřetelnosti vokálu *e*, až na nejmladší skupinu. Tento rys se opět téměř vyhnul nejmladší skupině. Jediným respondentem, který ji používá je A3. U zbytku skupiny nebyl zachycen. Kromě skupiny A se jev nepodařilo zachytit také u uživatelů C4, D2 a D4.

Stejný počet výskytů jsme zaznamenali u redukce výslovnosti vokálu *a* u typu slov *bála*, *chod'ala* a změny výslovnosti skupiny hlásek *mě > mje*. Devět respondentů použilo ve své promluvě alespoň dvakrát redukci vokálu. Nejmladší skupina není zastoupena. Častější výskyt jsme zjistili až od skupiny C. Respondenti A1 – 4, B1, B4, C1 redukci nepoužili vůbec. Výslovnosti *mě* vyskytovala v nezměněné podobě (*Já sem mňela tu Promjenu.*). Nezaznamenali jsme ji u respondentů A1 – 4, B1, C2, C3.

Prodloužení vokálu na pozici koncovky v nominativu plurálu životných maskulin provedlo 8 respondentů. Jedná se o typický jev, který se objevuje i za hranicemi jihozápadočeského úseku. Jeho užití jsme zaznamenali v promluvách respondentů A3, B1, B4, C1, C2, C3, D2, D3. Prolínal se tedy všemi věkovými kategoriemi.

Přesouváme se k zájmenům. V dativu použilo šest respondentů podobu zájmena *já* jako *mi* (*podej mi to*). Zaznamenali jsme to u B1, B3, B4, D2, D3, D4, v úzu převládá dnes již

spisovná varianta. V stejném počtu se vyskytla i ukazovací zájmena typu *tuto, túleto* a další. Ve svém projevu je užíli mluvčí A1, B2, D1, D2, D3, D4.

Zbylé jevy se dále objevovali ve velmi malém užití. Změna zájmen *ti* v akuzativu na *ti* užíli respondenti A1, B2, D3. Příslovce *tich, těch, tym* užíli pouze B3, D1 a D3.

V promluvách u třech mluvčích se projevilo užití germanismů. Byli to mluvčí C2, D1, D2.

Zaznamenali jsme také záměnu souhlásky *k > g* u cizích slov (*brigeti, františgánskej, segce*) u uživatelů C3, D1, D2. U D1 a D2 jsme zaznamenali výskyt diftongizace *ú > ou*. Ovšem D1 promluvu záměrně stylizoval tak, aby poukázal na užití tohoto jevu. Poté, co se přestal na stylizaci soustředit, přestal *ou* používat.

Uživatelka B2 použila výrazy ze západočeského nářečí (*nastevřít, povjášet*), Odebrání slovotvorného formantu *-k* u tázacích zájmen jsme zaznamenali pouze u B2, C3 (*copa, depa*). Změnu hlásky *c > s* provedli uživatelé D1 (*prasovali*), D4 (*kapci*), změnu *č > š* uskutečnil D1 (*rodiče*). Respondent D4 používal hlásku *l* za hlásku *r* (*dobrovorňe*). Vyskytlo se jedno užití lexikalizované přípony *-oijc* u mluvčího D4 (*Růžkojc*). Vkladné *c* ve slovesu *přiject* jsme zaznamenali u uživatele D2. Stejně tak jsme u něj zaznamenali vypouštění *t* (*dos = dost, šes = šest*). Respondentka A1 ve svém projevu použila redukci vokálu *v* (n)í (*krásnə*).

Závěr

V této práci jsme popsali stav západočeského nářečí ve městě Plzeň a na základě analýz nahrávek rozhovorů s respondenty a porovnali odbornou literaturu se současnými komunikáty. Takto jsme se pokusili nastínit současný stav západočeského dialektu po stránce fonetické, morfologické a lexikální.

Zjistili jsme, že u nejmladší generace se literaturou uváděné nářeční prvky téměř nevyskytují, zatímco nejstarší respondenti je stále aktivně užívají. Ovšem zaznamenali jsme velký počet používaných nářečních prvků také ve věkové skupině od 30 do 40 a skupině od 45 do 60 let. Prvky, které prostupují všechny věkové skupiny, ať už v menší nebo větší míře, jsou zkracování vokálu *a* ve slovech typu *mam*, *d'elam*. zavřená výslovnost skupiny hlásek *ej*, široká výslovnost *ā* (*šlā*, *vobā*) a prodlužování koncovky v nominativu plurálu životných maskulin. Naopak použití nadměrné souhlásky *ou*, hlásková změna v předponě *-oval* > *-uval*, epentetické *j* před měkkými zubnicemi *d'* a *t'*, záměna výslovnosti asimilovaného *g* > *h*, zakončení trpného příčestí na *-eno*, ústup koncovky *-om* používané v dativu plurálu a vyrovnání vzoru *kost* a *růže* jsme nezaznamenali ani u jediného z dotazovaných.

Rovněž po lexikální stránce dialektu rapidně ubylo. Pouze jedna mluvčí z dotazovaných použila specifické výrazy (*nastevřít*, *povjášet*), jinak jsme nezaznamenali žádný výskyt. Je ovšem možné, že se mluvčí užívání nářečních prvků záměrně vyhýbali či nenastala situace, kdy by je mohli použít. U většiny z nich se po zapnutí diktafonu objevila velká míra stylizace a snaha o spisovnou mluvu.

Každopádně uvedené sondy ukazují, že k nivelizaci tohoto dialektu s obecnou češtinou dochází, zejména u nejmladší generace. Přesnější závěry a ověření této naznačené tendence by ovšem bylo možné až na základě soustavnějšího a kvantitativně bohatšího výzkumu.

Seznam použitých zdrojů

- [1] BALHAR, Jan. *Druhý díl studie o českých nářečích jihozápadních*. Online. *Naše řeč*. 1977, roč. 60, č. 4, s. 211-215. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5997>.
- [2] BALHAR, Jan. *Český jazykový atlas*. Online. 2. Brno: Akademie věd České republiky, Ústav pro jazyk český, 2012. ISBN 978-80-86496-66-5. Dostupné z: <http://cja.ujc.cas.cz/CJA1>.
- [3] BAYEROVÁ-NERLICHOVÁ, Lenka. Jazykový úzus vs. postoj k jazyku v Čechách: výsledky empirického a sociolingvistického výzkumu v západních Čechách a v Praze. *Slovo a slovesnost* [online]. 2004, 64(3), 174-193 [cit. 2022-04-27]. Dostupné z: <https://kramerius.lib.cas.cz/view/uuid:71460423-4189-4eb4-891c-7231ec39148a?article=uuid:e0a8700c-26bc-42d8-b9dc-3ad4cf7774f4>
- [4] BĚLIČ, Jaromír. *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972. Vysokoškolské učebnice (Státní pedagogické nakladatelství).
- [5] BĚLOHLÁVEK, Miroslav. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku IV: Západní Čechy*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1985.
- [6] CUŘÍN, František. *Vývoj českého jazyka a dialektologie: učebnice pro pedagogické instituty*. 4. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977.
- [7] ČERMÁK, F. *Obecná a spisovná čeština: poměr, funkce a metodologie*. In Šrámek, R. (ed.), *Spisovnost a nespisovnost dnes*, 1996, 14–18.
- [8] *Český jazykový atlas: dotazník pro výzkum českých nářečí*. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV (Dialektologická komise), 1965.
- [9] DAVID, Petr a SOUKUP, Vladimír. *Šumava známá i neznámá. Universum (Knižní klub)*. Praha: Knižní klub, 2017. ISBN 978-80-242-5924-6.
- [10] HAJŠMAN, Jan. *Plzeňsko-český slovník: pročpa tudlecto říkáme?*. Plzeň: Starý most, 2017. ISBN 978-80-87338-78-0.
- [11] HRUŠKA, Jan František. *O hláskosloví chodském. Listy filologické*. Praha: Tiskem dra. Edvarda Grégra, 1891, 18., str. 30 - 58.
- [12] JAKLOVÁ, Alena. *Budeme argot nově definovat?* Online. *Naše řeč*. 1999, roč. 60, č. 4, s. 293-300. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3859>. [cit. 2024-07-10].

- [13] KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana a kol., CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/>
- [14] KLIMEŠ, Lumír. *Západočeská vlastivěda*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1992. ISBN 80-708-8059-7.
- [15] KOURA, Pavel. *Králováci – obyvatelé Královského Hvozdu*. Online. Hojsova stráž. Dostupné z: <https://www.sumavanet.cz/hojsovka/fr.asp?tab=snet&id=5981&burl=&pt=TUHS>.
- [16] KVARDOVÁ, Pavla. Analýza běžné mluvy ve vybraných západočeských lokalitách. Online, Bakalářská práce, vedoucí Markéta Maturová. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2014. Dostupné z: https://theses.cz/id/xp638f/BP_Kvardov_Pavla_2014.pdf.
- [17] MAZANÝ, Petr; FLACHS, Petr; HŮRKA, Zdeněk a VALEČKOVÁ, Jiřina. *Plzeňská strašidla*. Starý most, 2019. ISBN 978-80-87338-98-8.
- [18] *Město Plzeň: Po stopách historie města*. Online. Město Plzeň. Dostupné z: <https://plzen.eu/o-meste/historie/po-stopach-historie/>.
- [19] OUŘEDNÍK, Patrik. *Šmírbuch jazyka českého: slovník nekonvenční češtiny 1945-1989*. Čtvrté, doplněné vydání, ve Volvox Globator první. Praha: Volvox Globator, 2016. ISBN 978-80-7511-231-6.
- [20] *Visit Plzeň: Velká Synagoga*. Online. Visit Plzeň. Dostupné z: <https://www.visitplzen.eu/lokalita/velka-synagoga/>.
- [21] *Plzeňský kraj: Turistův ráj*. Online. Plzeňský kraj. Dostupné z: <https://www.turisturaj.cz>
- [22] STRENKOVÁ, Johana. *Současný stav chodského nářečí ve vesnici Postřekov*. Online, Bakalářská práce, vedoucí Ladislav Janovec. Univerzita Karlova, 2017. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/98814/130222975.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- [23] VAŠEK, Antonín. K vývojovým tendencím v dnešní češtině. Online. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1963, roč. 12, č. A11. ISSN 0231-7567. Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/node/14914>. [cit. 2024-07-06].
- [24] VORÁČ, Jaroslav. *Česká nářečí jihozápadní: studie jazykově zeměpisná*. Praha: Academia, 1976.

[25] VORÁČ, Jaroslav. *Západočeské nářeční tvary typu chlapom, kravom a lidom* (Věnováno prof. Vl. Šmilauerovi k 70. narozeninám). Online. *Naše řeč*. 1965, roč. 48, č. 5, s. 271-276. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5155>.